

ERIVAJADUSTEGA LAPS
LASTEAIAS

Abimaterjal õpetajakoolituse üliõpilastele

Projektijuht ja koostaja Lii Lilleoja
Toimetaja Tiiu Tammemäe
Retsensent Pille Häidkind
Tallinn 2013

Raamatu väljaandmist toetas ESF programm Eduko.

Eduko

SISUKORD

SAATEKS	4
ERIVAJADUSTEGA LAPS SOBITUS- JA ERIRÜHMAS	5
Lii Lilleoja	
LASTEAIAÕPETAJA TÖÖ SOBITUSRÜHMAS	11
Hille-Mai Seero	
LASTEAIAÕPETAJA TÖÖ TASANDUSRÜHMAS	17
Tiiu Tammemäe	
LASTEAIAÕPETAJA TÖÖ ARENDUSRÜHMAS	24
Pille Maasik	
LASTEAIAÕPETAJA TÖÖ NÄGEMISPUUDEGA LASTE RÜHMAS	29
Jelena Merimaa	
LASTEAIAÕPETAJA TÖÖ KUULMISPUUDEGA LASTE RÜHMAS	35
Kaia Maripuu	

SAATEKS

Erivajadustega laste kaasamine on saanud oluliseks suunaks nii Eesti hariduses tervikuna kui ka alushariduses. Varem tegelesid erivajadustega laste arendamisega põhiliselt erilasteaedade ja erirühmade õpetajad. Viimastel aastatel on loodud juurde sobitusrühmi ning ka paljudes tavarühmades käib erivajadustega lapsi. Seetõttu vajavad ka lasteaiaõpetajad teadmisi erivajadustega laste märkamiseks ja oskusi nende arendamiseks. Kasvanud on ka vajadus sobitus- ja erirühma õpetaja kvalifikatsiooni omavate õpetajate järgi.

Käesoleva artiklite kogumiku eesmärk on toetada lasteaedade eri- ja sobitusrühmade õpetajate ettevalmistamist taseme- ja täiendkoolituses. Antud kogumik on üheks abimaterjaliks teiste erivajadustega laste õpetajatele mõeldud kirjutiste kõrval, eripäraks on see, et teavet ning praktilisi nõuandeid antakse rühmatüübist lähtuvalt. Siit saavad teavet ka teiste õpetajakoolituse erialade üliõpilased ning leiavad tuge ja abi lasteaedade tegevõpetajad.

Kogumik annab ülevaate eri- ja sobitusrühmade tegevuspõhimõtetest ning soovitusi igapäevaseks õppe- ja kasvatustegevuse läbiviimiseks sobitus- tasandus-, arendus-, nägemispuudega- ja kuulmispuudega laste rühmas. Artiklid on kirjutanud eripedagoogika õppejõud Lii Lilleoja (Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar) ja Tiiu Tammemäe (Tallinna Ülikool) ning suure praktilise kogemusega eripedagoogid Pille Maasik (Tallinna Männikäbi Lasteaed), Kaia Maripuu (Tallinna Heleni Kool), Jelena Merimaa (Tallinna Rõõmupesa Lasteaed) ja Hille-Mai Seero (Tallinna Männikäbi Lasteaed).

Artiklite kogumik koos õppefilmide komplektiga "Tegevused erivajadustega lastega" on valminud haridusprogrammi EDUKO projekti "Õppematerjalide väljaarendamine õpetaja koolituse esmaõppes" raames ja toel.

Lii Lilleoja
koostaja

ERIVAJADUSTEGA LAPS SOBITUS- JA ERIRÜHMAS

Lii Lilleoja

1970. aastatel kujunes Eestis välja üsna hästi toimiv erilasteaedade ja erirühmade võrgustik. Lähtuvalt diagnoosist suunati laps meditsiinilis-pedagoogilise komisjoni otsusega vastavasse erirühma, lapsevanematel selles erilist kaasaráärmis- ega otsustamisõigust ei olnud. Enamik erirühmadest olid ööpäevased ja paljud lapsed läksid koju vaid nädalavahetusel. Erilasteaedades ja rühmades töötas märkimisväärne spetsialistide meeskond, kuhu kuulusid lisaks rühmakasvatajatele ka logopeed, defektoloog, masseerija, ravikehakultuuri instruktor, meditsiiniõde, lastearst, tihti ka lastepsühhiaater jt. Erirühma kasvataja palk oli tavarühma kasvataja omast veerandi võrra kõrgem ning ta sai regulaarset eripedagoogilist täiendkoolitust. 1990. aastate üldiste suurte ümberkorralduste taustal hakkas muutuma ka Eesti hariduselu. Põhjamaade eeskujul jõudsid kaasava hariduse põhimõtted meie koolidesse ja lasteaedadesse, kuigi põhimõte erivajadustega laps tavakooli ja tavalasteaeda tundus esialgu paljudele pedagoogidele väga võõras ja Eesti haridussüsteemi sobimatu. Praegu on lasteaedades nii eri- kui ka sobitusrühmad ning paljud erivajadustega lapsed käivad tavarühmas.

Üheks muutuseks Eesti eripedagoogilise mõtte arengus on osutunud erivajaduse teistsugune käsitlemine. 2002. aastal ilmunud Jaan Kõrgesaare raamatu „Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitusse” järgi määratletakse erivajadusi uudes sõnastuses: „Mõnikord erinevad lapsed oma võimetelt, taustalt ja isiksuseomadustelt sedavõrd, et nende arenguvajadusi on raske rahuldada tavakeskkonnas, sel viisil avalduvaid erinevusi nimetatakse arengulisteks või hariduslikeks erivajadusteks”. Enam ei ole esiplaanil lapse diagnoos ja tema puue, vaid vajadus kohandada keskkond selliseks, et lapsel oleks võimalik oma arengupotentsiaali realiseerida. Keskkond ei tähenda selles käsitluses ainuüksi füüsilist mõõdet, vaid ka vajadust teha muudatusi või kohandusi lapse õppe- ja kasvatustöö kavandamisel ja arendustegevuste sisus. Õpetaja jaoks on põhiküsimuseks, kuidas tema saab lapse arengut toetada.

Samu põhimõtteid kajastab ka aastal 2008 kinnitatud **Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava** § 8, kus määratletakse erivajadustega laps ja tema arendamise üldpõhimõtted lasteaedades:

- 1) Erivajadustega laps käesoleva määruse tähenduses on laps, kelle võimetest, terviseseisundist, keelelisest ja kultuurilisest taustast ning isiksuseomadustest tingitud

arenguvajaduste toetamiseks on vaja teha muudatusi või kohandusi lapse kasvukeskkonnas (mängu- ja õppevahendid, ruumid, õppe- ja kasvatusmeetodid jm) või rühma tegevuskavas.

- 2) Erivajadustega lapse, sealhulgas andeka lapse arengu toetamine lasteaias on meeskonnatöö, mille toimimise eest vastutab lasteasutuse juhataja.
- 3) Vajadusel koostavad rühma pedagoogid õppeaasta algul koostöös logopeedi/eripedagoogi jt spetsialistidega ning lapsevanemaga lapsele individuaalse arenduskava. Vähemalt üks kord õppeaastas tehakse kokkuvõtte individuaalse arenduskava rakendumisest, arengukeskkonna sobilikkusest ning lapse edasistest vajadustest.
- 4) Lasteasutus toetab erineva keelelise ja kultuurilise taustaga peret lapsele oma keele ja kultuuri tutvustamisel ning eesti keele ja kultuuri väärtustamisel.

Lapse individuaalsusega arvestamine on erivajadustega lapse puhul tema arengupotentsiaali realiseerimise eelduseks. Seetõttu tõstatub varajase märkamise olulisus juba sõimerühmas, mille õpetajad peavad eriti hästi tundma lapse arengu seaduspärasusi ja oskama jälgida lapse arengut. Varases eas märgatud arenguhäireid on võimalik tavaliselt edukamalt korrigeerida just esimesel kolmel eluaastal. Mitmeid lapse füüsilise arengu probleeme saab õige sekkumise korral ennetada kõige hõlpsamalt esimesel eluaastal, kuulumistaju ja kõne arendamiseks on edukaim aeg kolm esimest eluaastat. Sageli vajab arenguprobleemiga laps meditsiinilisi uuringuid ja -abi.

Varajane märkamine ja sekkumine lasteaias algab lapse arengu jälgimisest ja hindamisest, mis on koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava järgi osa lasteasutuse töötajate igapäevasest õppe- ja kasvatustööst. Last tuleb jälgida nii igapäevatoimingutes, vabamängus kui ka pedagoogi suunatud tegevustes. Hindamise aluseks on eeldatavad üldoskused ning õppe- ja kasvatustegevuse valdkondade tulemused. Erivajadustega lapse arenguvaatlus ja -hindamine on vajalik, et teha kindlaks tema tugevad küljed ja täpsustada, milles tema erivajadused seisnevad. See on meeskonnatöö, mille käigus analüüsivad rühmaõpetajad lapse üldist arengutaset, sotsiaalseid ja õpioskusi; muusikaõpetaja loovust ja muusikalisi võimeid; liikumisõpetaja kehalisi võimeid ja oskusi; logopeed ja eripedagoog kõne ja psüühiliste protsesside arengutaset; õpetaja abi eneseteenindusoskusi. Kui meeskond peab vajalikuks, siis järgneb arenguvaatlusele ja -hindamisele eripedagoogilist abi vajava lapse jaoks individuaalse arenduskava (IAK) koostamine. Arenguvaatluse

tulemusi tutvustatakse ka lapsevanematele, kes peavad tundma IAK sisu ja soovitatavalt osalema ka selle koostamisel ja ellurakendamisel.

Lasteaia rolli mõtestamisel on lähtunud koolieelse lasteasutuse seaduse põhimõttest, et lasteasutus toetab lapse perekonda, soodustades lapse kasvamist ja arenemist ning tema individuaalsuse arvestamist. Spetsialistidel, nõustamiskomisjonidel ja lasteaia personalil on muuhulgas nõuandev roll ning kõik lapsesse puutuvad otsused teeb lapsevanem, kuid ta vajab kindlasti nõuandeid ja tuge. Põhjalikult on antud soovitusi ja suuniseid laste arengu hindamise, eripära märkamise ja lapsevanemate nõustamiseks Pille Häidkindi ja Ülle Kuusiku poolt käsiraamatus "Lapse arengu hindamine ja toetamine" ning elektrooniliselt kättesaadavas materjalis Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava üldosa 19. peatükk (täiendatud variant). P. Häidkind ja Ü. Kuusik rõhutavad, et arenguestlusel, mis on üks nõustamise olulisi vorme, tuleb anda perele ja teistele lapsega tegelevatele isikutele ülevaade lapse kohta kogunenud teabest ja toetada ka selle mõistmist. Kui on märgatud lapse erivajadust, jälgitud tema arengut ja vajaduse korral tehtud ka vanema nõusolekul lisauuringuid, siis arenguestluse käigus:

- tehakse kokkuvõtte uuringutest ja hindamistulemustest;
- kirjeldatakse võimalikult täpselt lapse arengutaset;
- palutakse lapsevanemalt teavet koduse olukorra kohta;
- pakutakse perele mõistmist ja tuge (ärakuulamine, julgustamine);
- arutletakse lapse ja pere vajaduste ning lasteaias pakutavate võimaluste üle.

Tuleb arvestada sellega, et diagnoos võib olla perele šokeeriv ja kohanemine võtta aega. Terminid ja sekkumisvõimalused, mis on mõistetavad spetsialistile ja õpetajale, ei pruugi olla arusaadavad lapsevanemale ning võivad tekitada neis ebakindlust ja hirmu. Seega tuleb olukorda selgitada vanemale arusaadavalt, tuues näiteid lapse käitumisest ja tegutsemisest rühmas. Esialgu tuleb rõhutada pigem positiivset: saime teada, millised tingimused lapse arengut toetavad. Soovitatav on pakkuda perele erivajadusi käsitlevat kirjandust, lapsevanemaid koondavate ühingute kontaktandmeid jms. Arutelude tulemuseks peaks olema kokkulepe lapsele sobivaima rühmatüübi ja õppekava valikul. Kindlasti tuleks selgitada sobitusrühma ja erirühma põhimõtteid, et lapsevanem saaks langetada teadliku otsuse.

Erivajadustega lapsi käib nii lasteaedade eri-, sobitus-, kui ka tavarühmades. Väiksemate kõnearenguhäirete ja teiste kergemate arenguprobleemidega lapsed käivad enamasti tavarühmas. Nemad saavad abi lasteaia logopeedilt või eripedagoogilt. Mõlemad

spetsialistid annavad nõu ka rühmaõpetajale ja lapsevanemale individuaalsete arendustegevuste läbiviimiseks. Kahjuks on tavarühmades ka selliseid lapsi, kelle erivajadust ei ole märgatud või kelle vanemad ei ole veel valmis lapse probleemi tunnistama. Sobitus- ja erirühmade avamise otsustab lasteaija direktori ettepanekul kohalik linna- või vallavalitsus. Mõlemasse rühmatüüpi võetakse laps vastu vanemate avalduse alusel ja nõustamiskomisjoni soovitusel. Sobitus- ja erirühmades töötab, nii nagu tavarühmadeski, kaks rühmaõpetajat ja õpetaja abi. Rühmaõpetajal peab olema eripedagoogiline kõrgharidus või omandatud koolieelse lasteasutuse õpetaja eriala koos eri- või sobitusrühma õpetaja kõrvalerialaga. Kui õpetajal kõrvaleriala puudub, peab ta olema läbinud 320 tundi eripedagoogika täienduskursusi. Lisaks tavapärasele personalile on sobitus- ja erirühma kaasatud ka tugispetsialistid. Enamasti on ette nähtud logopeedi ja/või eripedagoogi ametikoht, kelle koormus sõltub rühma eripärast. Eripedagoogi põhitegevus on erivajadustega lapse arengu suunamine, soodustamiseks tema psüühiliste protsesside ja isiksuse arengut eakohase normi suunas; esmase puude vähendamine ja ületamine ning võimalike teiseste puuete vältimine; lapse potentsiaalsele arenguvallale vastava õpikeskkonna kujundamine. Logopeedi töövaldkonda kuulub lapse kõneprobleemide väljaselgitamine, leevendamine ja kõrvaldamine. Logopeed tegeleb suulise kõne kõikide komponentidega, milleks on sõnavara, grammatika, lauseehitus ja hääldus, ning lugemise ja kirjutamise eeluskuste arendamisega. Paljudes erirühmades kasutatakse eelarveliste võimaluste korral ka terapeutide (nt füsioterapeut, tegevusterapeut, muusikaterapeut) või arstide (nt neuroloog, pediaater) abi.

Sobitusrühm on rühm, kus käivad lisaks eakohaselt arenenud lastele ka üksikud erivajadustega lapsed. Sobitusrühmas on laste suurim lubatud arv väiksem kui teistes lasteasutuse rühmades, arvestades, et üks erivajadustega laps täidab kolm kohta. Rühmas tagatakse vajalik eriabi päevakavaliste, meetodiliste ja korralduslike meetmetega, spetsiifilise õppe- ja kasvatustööga ning abivahendite kasutamisega. Sobitusrühmas töötab tavapärase personal, kuid erivajadustega lapsele koostatakse vajaduse korral individuaalne arenduskava ja lapsega tegeleb erispetsialist. Paljud erivajadustega lapsed omandavad siin eakohase arenguga kaaslaste eeskujul kiiremini eluks vajalikud oskused ja sotsiaalselt sobiva käitumise. Samas võib kannatada nende kognitiivne areng, sest suures lastegrupis on õpetajal keerulisem õpetust diferentseerida ja individuaalse tegevuse tarvis aega leida. Kui lapse arengutase erineb oluliselt (1 – 3-aastaselt üle ühe ja 4 – 7-aastaselt üle kahe aasta) ülejäänud laste tasemest, tekib isoleerituse oht, sest ei kujune ühist vabamängu ja ka muu

ühistegevus on piiratud. Erivajadustega lapse aeglasema arengu tõttu võib mahajäämus teistest lastest aja jooksul suureneda.

Erirühm on mõeldud ühetaolisse puudegruppi kuuluvatele lastele. Laste arv on oluliselt väiksem kui teistes rühmatüüpides, see on **Koolieelse lasteasutuse seaduse § 7 lõike 2** alusel järgmine:

- 1) kehapuudega laste rühmas kuni 12 last;
- 2) tasandusrühmas, kus käivad spetsiifiliste arenguhäiretega lapsed, kuni 12 last;
- 3) arendusrühmas, kus käivad vaimse alaarenguga lapsed, kuni 7 last;
- 4) meelepuudega (nägemis- ja kuulmispuue) laste rühmas kuni 10 last;
- 5) liitpuudega laste rühmas kuni 4 last;
- 6) pervasiivsete arenguhäiretega laste rühmas kuni 4 last.

Erivajadustega lapse õpetamine eraldi asutuses või rühmas võimaldab tagada individuaalse lähenemise talle sobivaimas keskkonnas. Positiivsena tuleb rõhutada spetsialistide töötamist samas asutuses, õpetajate eripedagoogilist väljaõpet ning vajalike õppematerjalide ja abivahendite olemasolu. Laste arv rühmas on piisavalt väike, et tagada nende arendamine ja hooldamine. Ka lapsevanematel on võimalik omavahel suhelda ja üksteist toetada. Eraldi õpetamisel on aga ka mõni negatiivne külg. Läbimõeldud õpetus lapsele sobivates tingimustes tagab küll heal tasemel teadmised ja oskused, kuid erirühmas on vähem võimalusi kogeda eakohaselt arenenud kaaslaste positiivset eeskujut. Samuti on erirühmi vähe, need on üksnes suuremates keskustes ja jäävad tihti erivajadustega lapse pere elukohast kaugemale.

Erivajadustega laste paremaks märkamiseks ja võimalikult varaseks toetamiseks on plaanis teha muudatusi seadusandluses. Eemärk on suurendada sobitusrühmade arvu, vähendada erirühmi, muuta erirühmade täituvuse piirarvu ja teha need vähem puudespetsiifiliseks. Sellega seoses on tekkinud küsimusi ja kahtlusi, kas meie lasteaiad on praegu valmis erivajadustega laste nii ulatuslikuks kaasamiseks. Takistuseks võib saada spetsialistide ametikohtade vähesus, tugispetsialistide täitmata ametikohad, õpetajate vähene eripedagoogiline ettevalmistus ja nende valmisolek tööks erivajadustega lastega.

Kokkuvõtteks võib öelda, et individuaalne lähenemine ja erivajadustega laste kaasamine ei ole lasteasutustele kerge ülesanne. Võtmetähtsusega on siin Haridus- ja Teadusministeeriumi üldharidusosakonna peaeksperdi Tiina Petersoni sõnul koolieelsete

lasteasutuste õpetajate professionaalsus erivajadustega laste toetamisel, nõustamisteenuste kättesaadavus ning tugispetsialistide ja koostöövõrgustiku olemasolu.

Kasutatud ja soovitatav kirjandus:

- Häidkind, P. (2008) Erivajadustega lapsed lasteaias. *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas*. Toim. E. Kikas. Tartu: Tartu Ülikool, 198 - 220
- Koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava üldosa 19. peatükk (täiendatud variant), koost. Häidkind, P., Kuusik, Ü. (2008)
<http://www.ut.ee/curriculum/.../AEVosa21.03.06.pdf>
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2011)
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>
- Koolieelse lasteasutuse seadus (2012) <https://www.riigiteataja.ee/akt/KELS>
- Kõrgesaar, J. (2002) *Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitlusse*. Tartu: Tartu Ülikool
- *Lapse arengu hindamine ja toetamine* (2009) Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus
- Paaliste, A. (2012) Õppenõustamise süsteemist koolieelses eas lastele. *Eripedagoogika 40. Alusharidus*, 22 - 25
- Peterson, T. (2012) Alushariduse arendamisest erivajadustega laste toetamise valdkonnas. *Eripedagoogika 40. Alusharidus*, 5 - 9
- Raudik, S., Mäll, R. (2012) Seadusemuutustest tugispetsialisti pilguga. *Eripedagoogika 40. Alusharidus*, 10 - 16
- Raudsepp-Alt, U. (2007) Laste hariduslikud erivajadused ja lasteaia töö korraldus. *Erivajadustega lapse ja noore toetamise võimalusi hariduse omandamisel*, 11 - 13
- Õpetaja V. Kutsestandard (2010)
<http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10086813/kirjeldus>

LASTEAI AÕPETAJA TÕÕ SOBITUSRÕHMAS

Hille-Mai Seero

Eesti alushariduse suund on erivajadustega laste kaasamine tavarõhma, mida nimetatakse sel juhul sobitusrõhmaks. Väärtustatakse lapse individuaalset arengut ja lapse ning pere sotsiaalset kaasatust. Lisaks erivajaduseta lastele võetakse rõhma keha-, kõne-, meele- või intellektipuudega, raske somaatilise haiguse, psüühika- või autismispektri häirega lapsi, kelle jaoks on vaja teha muudatusi või kohandusi õppe- ja kasvatustegevuses ja kasvukeskkonnas. Erivajadustega lapse sobitusrõhma suunamiseks on vajalik nõustamiskomisjoni otsus ja lapsevanema avaldus. Sobitusrõhmas on laste suurim lubatud arv väiksem kui tavarõhmas, arvestades, et üks erivajadustega laps täidab kolm kohta.

Kroonilise haigusega lapse kaasamise edukus sõltub rõhmapersonali koostõõst lapsevanemaga. Kogu rõhma personali ja vajaduse korral kõõgimeeskonda teavitatakse lapse vajadustest ja instrueeritakse vajalikust sekkumisest. Erisuste arvestamine on oluline epilepsia, diabeedi, allergiate ja astma puhul. Kui erivajadustega lapsel on probleeme nägemise, kuulmise või kõne arengu osas, tuleb lähtuda antud puude eripärast nii ruumi kui ka õppevara organiseerimisel. Kui tegemist on somaatiliste probleemidega (diabeet, epilepsia), peaks õpetaja olema teadlik, mida haigus endast kujutab, kuidas sellega hakkama saada ja mil viisil see mõjutab lapse toimetulekut lasteaias. Kindlasti tuleb kindlustada rõhmas meeldiv õpikeskkond, suunata kaaslasti positiivselt suhtuma erivajadustega lapsesse; keskenduda lapse tugevatele külgedele, mitte puudustele ja haigusest tulenevatele nõrkadele külgedele. Näiteks diabeedihai ge lapse puhul peab õpetaja olema teadlik glükomeetri kasutamisest ja sellest, et suhkruhai gel lapsel on vaja oma veresuhkru taset kontrollida ja vajadusel insuliini süstida. Epilepsiahai ge lapse korral peab õpetaja olema kursis haiguse ilmingutega, konkreetse lapse haigushoogude ulatuse ja kestusega ning esmaabivõtetega.

Intellektipuudega laste tunnetustegevus ja kõne kujuneb aeglaselt ning jääb piiratuks. Peale eneseteenindusoskuste harjutamist kodus, tegevusterapeudi juhendamisel või arendusrõhma tingimustes tulevad lapsed sobitusrõhmas paremini toime. Motoorsed võimed on piiratud ja lapsed vajavad individuaalset või spetsiifilist liikumisõpetust. Füüsiliselt aktiivsemad lapsed tulevad toime liikumistegevuses jõukohase osalemisega. Kui lapsel on huvi piltide või sümbolite vaatlemise ja nimetamise vastu, võib kasutada pilte,

piktogramme ja sõnasilte kohandatud kommunikatsiooniks. Enamik lastest loob aktiivselt kontakte, suhtleb meelsasti ja osaleb sotsiaalses tegevuses.

Võimete avaldumine on erinev: visuaalsed ja ruumilised võimed võivad olla arenenumad verbaalsetest võimetest. Kui lapsed on aga visuaal-ruumiliselt saamatamad, siis võib neile meeldida lihtne vestlus ja suhtlemine. Verbaalse arengu tase on erinev: mõned lapsed osalevad lihtsas vestluses, teised suudavad väljendada põhivajadusi, mõned lapsed ei õpi kasutama kõnet, kuid saavad aru lihtsatest korraldustest ja vajavad lisaks alternatiivse kommunikatsiooni vahendeid (lihtsustatud viiped, piltsümbolid, piktogrammide).

Pervasiivset arenguhäiret ehk autismispektri häiret defineeritakse kui peaaegu mõnede funktsioonide või mehhanismide arengu omapärasest pidurdumist või hälvet. Põhiliselt on kahjustatud sotsiaalne tegevus, suhtlemine ja kognitiivsed võimed. Sotsiaalse suhtlemise häire väljendub lapse endassetõmbumises. Laps ei lülitu koos teistega hommikuringi, liikumis- ja muusikategevustesse. Laps valib talle omase stereotüüpse mängu või häirib teisi kas tähenduseta häälitsemise, sihitu tõuklemise vms tegevusega. Õpetaja korraldustele ja nimepidi kõnetamisele laps ei reageeri, pilkkontakti on raske saavutada ja hoida. Lapse sotsiaalsus paraneb sobitusrühmas konkreetse, lapsele suunatud ja toetatud kommunikatsiooni abil nagu osutamine, visuaalne tugi piltide kaudu, kaaslaste jälgimine ja matkimine.

Passiivne autistlike joontega laps võtab küll osa päevakava tegevustest, kuid ei huvitu teiste lastega sarnaselt tegevuste sisust, ülesannete lahendamisest ja vestlustest. Ta ei algata sotsiaalset suhtlemist või teeb seda ühetaolisel ebaharilikul viisil, näiteks küsides samu küsimusi ilma selgitusi ära kuulamata. Ta täidab küll õpetaja korraldusi, kuid ise ei leia endale tegevust ja ei algata mängu. Selline laps vajab individuaalset lähenemist täiskasvanu poolt. Ajapikku võib teda kaasata mängu koos mõne kaaslasega.

Aktiivne autistlike joontega laps kontakteerub elavalt laste ja täiskasvanutega, kuid teeb seda ühetaoliselt, enda valitud viisil ja tingimustel. Ta ei pööra tähelepanu teiste inimeste vajadustele ja soovidele. Laps võib visalt taotleda kehalist kontakti nagu süllevõtmine ja kallistamine ning olla sellest sõltuvuses, kuid sealjuures puudub lapselik emotsionaalne soojus. Kui ümbritsevad ei tõlgenda õigesti lapse vajadusi ja ignoreerivad tema soove, siis võib arengulise erivajadustega laps muutuda raskesti juhitavaks ja agressiivseks, seda ka teiste laste suhtes. Kirjeldatud sotsiaalsuse häired võivad oluliselt segada lapse edukat sobitumist rühma.

Autismispektri häiretega lapsel väljenduvad kommunikatsioonihäired kõne eripärasest arengus, enamasti on tegemist kõne hilistusega. Kõne areng algab sõnade kordamisega, kuuldud sõnade intonatsiooniga ja aktsendi imiteerimisega. Seejuures ei ole sõnade tähendus sageli talle oluline ja seetõttu ei vasta situatsioonile. Võib esineda vahetu või hilinenud kajakõne. Sõnad ja fraasid võivad tähistada mingit objekti või sündmust, mis kunagi oli aktuaalne ja adekvaatne, kuid muutunud olukorras ei vasta käesolevale situatsioonile. Mõned lapsed kasutavad suhtlemisel üksikuid tähendusega sõnu, mis tähendavad teatud kindlat objekti või situatsiooni. On lapsi, kellel on küllaldane sõnavara ja grammatika, kuid nad räägivad siiski vähe. Ka kommunikatsiooniks piisava kõnearenguga laps võib teha oma kõnes vormilisi ja sisulisi vigu. Näiliselt hea kõneoskusega lapsed räägivad palju ja pikalt, kuid ei suuda kõnes õigesti kasutada kõnekäände, metafoore, nalja. Vastuseks küsimustele annavad nad täieliku, kuid formaalse vastuse.

Kõnest arusaamise tase võib samuti varieeruda. Laste kõnemõistmine on häiritud, nad ei saa aru neile suunatud pöördumistest, eriti keerulisematest fraasidest. Sellest tingituna ei vasta nad ka küsimustele. Lapsed võivad aga mõista situatsiooni, näiteks suudavad nad reastada seeriapilte ja mõista olupildil toimuvat. Nii kõne mõistmist kui eneseväljendamist tuleb toetada näitliku kommunikatsiooniga: osutamine, žestid, pildid, sõnasildid. Kõnest arusaamine võib piirduda teatud objektide ja tegevuste nimetustega, laps mõistab kõnet põhissõnavara tasemel.

Kognitiivsed häired esinevad sobitusrühma lastel erineval astmel. Näiteks mäng võib piirduda esemetega manipuleerimisega või lihtsas tegevuse imiteerimisega. Kui last kaasatakse teiste laste mängu, võib ta matkida varemkogetut või -nähtut. Kui arenguliste erivajadustega (AEV) laps soovib osa võtta teiste laste mängust, ei tea ta, kuidas seda teha. Ta ei oska etendada rolle kujutlusmängus. Lapse mänguoskusi tuleb vaadelda, kirjeldada ning võimaluste piires arendada. Kui laps tuleb hästi toime puslede ja konstrueerimismängudega, siis tuleb anda talle võimalus oma oskusi kaaslastega jagada. Mõnel juhul jätab lapse mäng küll tervikliku mulje, kuid puudub loov edasiarendamine, ta kordab stereotüüpselt omandatud süžeed. Laps kopeerib näiteks meedia vahendusel kogetut, raamatust loetut, vahel imiteerib looma või lindu jne. Toimingud on lihtsad, monotoonselt korduvad, ilma fantaasiata. Mängudesse lülitumist ja osalemist takistab ka teiste tunnete mittemõistmine. Laps ei saa aru emotsioonidest ja nende väljendamisest nagu tõrjuv hoiak, soovimatus, kurbus, viha, naljatamine vms. Lapse spontaanset mängu saab kasutada mingi oskuse kujundamiseks lühiajalise õpetaja poolt suunatud mängu abil.

Tallinna Männikäbi Lasteaia kogemused

Sobitusrühma eduka toimimise alus on koostöö osapoolte vahel. Õpetajate, vanemate ja spetsialistide meeskonda juhib AEV-koordinaator. Meeskonnatööst võtavad osa logopeed ja/või eripedagoog, rühmaõpetajad, lapsevanemad ja vajadusel juhtkonna esindajana õppealajuhataja või direktor. Erivajadustega laste kohta käiva teabe jagamisel arvestatakse konfidentsiaalsusnõudeid. Pädev ja vastutustundlik juhtimine, ühiselt jagatud vastutus, koostööviisides kokkuleppimine ning avatud suhtlemise tagab hea meeskonnatöö. AEV-koordinaatori ülesanneteks on organiseerida ja läbi viia arenguestlusti peredega, nõustada ja toetada lastevanemaid ning õpetajaid. Sobitusrühmas töötamine eeldab õpetajatelt paindlikku tegevuse planeerimist, kiiret reageerimisoskust, enesekindlust, järjepidevust ja empaatiat. Õpetajad suunavad laste tegevusi rühma tegevuskava ja lapse individuaalse arenduskava (IAK) alusel. Vajadusel lihtsustatakse erivajadustega lapsele rühma tegevusi ja viiakse need läbi koos õpetaja abiga või individuaalselt.

IAK koostamine ja rakendamine toimub koostöös lapse tugivõrgustikuga ning töövormiks on arenguestlustus. Arenguestlustusest võtavad osa lapsevanemad, õpetajad, eripedagoog, logopeed ja vajaduse korral õppealajuhataja või direktor. Arenguestlustusel sõnastatakse lapse arenduslikud eesmärgid, mille saavutamiseks toetatakse lapse lähima arengu tsoonile. IAK koostatakse enamasti üheks aastaks, vajadusel tihedamini. Lisaks rühmategevustele viivad vähemalt kord nädalas individuaaltegevusi läbi eripedagoog ja logopeed. Võimalusel tuleb informatsiooni vahetada rehabilitatsiooni- ja meditsiini-asutusega.

Erivajadustega lapse arengu jälgimisel võivad õpetajad kasutada näiteks projekti Hea Algus juhendeid ja arengutabeleid väljaandest „Erivajadustega laste kaasamine“. Väärtuslikke ja lapse isiksuse eripäradele viitavaid andmeid saavad õpetajad lapse sotsiaalse ja mängukäitumise vaatlemisel. Andmed kogutakse lapse arengumappi. Koostöös spetsialistidega saavad õpetajad hinnata last ka erinevate arengutabelite vahendusel. Lapsevanemad jagavad arenguestlustel olulist informatsiooni lapse koduste harrastuste ja käitumise kohta. Kogutud teavet jagatakse ja tulemused fikseeritakse lapse individuaalsuse kaardil (LIK).

Väga oluline on arenguliste erivajadustega lapse jaoks keskkonna kohandamine. Lapse IAK näeb ette jõukohaseid ja arendavaid ülesandeid erinevates valdkondades. Kaasamaks

erivajadustega last rühma tegevustesse ja tagamaks ülesannete täitmist, vajab õpetaja tööks abivahendeid. Sobiv viis on kohandada rühmaruum tegevuskeskusteks ja struktureerida visuaalselt rühma reeglid, päevakava, nädalakava, aastaring jms. Kui õpetaja viib läbi juhendatud tegevusi, võib juhtuda, et AEV laps ei suuda säilitada tähelepanu ega rakendada kuulatavat. Erivajadustega lapsed vajavad lühemat ja sagedasemat individuaalset või väiksemas rühmas õppimist.

Erivajadustega lapsele sobivad piiratud kõnekasutuse kompenseerimiseks kohandatud kommunikatsioonivõtted. Kasuks tuleb igapäevane suhtlemine ja õpetaja suhtlusstiili kohandamine, piltkommunikatsiooni vahendid, eesti keele kui teise keele õpetamiseks kasutatavad võtted, töölehed ja sõnasildid. Näiteks pildiseeria kui osadeks jaotatud tegevus toetab silmadega vasakult paremale jälgimise harjutamist lugemiseks, järjekorramälu arendamist ja sümbolite abil mõtlemist. Mõnikord tuleb õpetada lapsele osutamist ja seda oskust mitmesugustes olukordades kinnistada.

Kognitiivsete pädevuste avaldumine on sageli variatiivne. Näiteks hoolimata mõnest AEV lapse võimest nagu hea visuaalne võimekus, kiire mehaaniline täissõnade lugemine, oskuslik opereerimine numbrite ja arvudega, ei ole laps tihti motiveeritud rühmategevustes teistega koos neid avaldama. Seetõttu peab lapsel olema võimalus käia individuaalsetes tegevustes, kasutada võimalust eraldumiseks ja tugiisiku või õpetajaabi tuge, rühmas peavad olema ka last huvitavad raamatud ja mängud. Õpetaja saab igapäevaelus last juhendada, näidata eeskuju sõna või tegevusega, näiteks kasutada lausete laiendamist, paralleelset tegevuse kommenteerimist, tegevuse ja kõne seostamist, pakkuda valikuid, anda vihjeid, oodata lapsepoolset suhtlemise algatamist.

Õpetaja peaks soodustama laste omavahelist suhtlemist. Erivajadustega lapsel peaks alati olema võimalus oma rühmakaaslasi aidata näiteks puslede kokkupanemisel ja koristamisel, tal on õpetaja abiga võimalik leida sõpru ja mängukaaslasi, kelle empaatia ja sotsiaalsus aitavad tal jõukohaselt osa võtta mängudest ja ka vestlusest. Õpetajal on siin oluline, suunav roll. Varakult võiks hakata tegelema lapse mina-pildi loomisega, et toetada enesekohaste oskuste arengut ja positiivset enesetunnetust. Tähtis on arvestada lapse tundlikkust kriitikale, seetõttu eelistada alati kiitmist ja huumorit.

Sobitusrühmas õpetajana töötamine on nii väljakutse kui ka õppimisvõimalus. Kindlasti on see kaasava hariduspoliitika igapäevane osa.

Kasutatud ja soovitatav kirjandus:

- Daniels, E.R., Stafford, K. (2004) *Erivajadusega laste kaasamine*. Tartu: Tartumaa Trükikoda
- Häidkind, P. (2008). Erivajadustega lapsed lasteaias. *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 198 - 220
- Maasik, P., Seero, H.-M. (2012). Sobitusrühma eripärast. *Eripedagoogika* 40, *Alusharidus*. Eesti Eripedagoogide Liit, 60 - 65
- Veebileht: www.autismeesti.ee

LASTEAIÄÕPETAJA TÖÖ TASANDUSRÜHMAS

Tiiu Tammemäe

Lasteaia tasandusrühm on mõeldud lastele, kellel esineb hääldepuue, süsteemne kõnepuue või segatüüpi spetsiifiline arenguhäire. Samuti käivad seal lapsed, kelle kõnepuue lisandub mõnele muule probleemile, nagu kerge kuulmispuue või psüühikahäire. Tasandusrühmas on kuni 12 last ning laps võetakse sinna vastu vanema kirjaliku avalduse alusel ja nõustamiskomisjoni soovitusel. Lisaks õpetajatele töötab tasandusrühmas logopeed, kes õpetab lapsi väiksemas alarühmas või individuaalselt.

Kõneprobleemid tekitavad suuremaid või väiksemaid raskusi eneseväljendamisel või toimuva mõistmisel. Sotsiaalsele normile ei vasta kas kogu kõnetegevus (kõneloome, kõnetaju, rääkimine jm) või selle komponendid (hääldamine, tempo jm). Kõne ja keele arenguhäirele viitavat diagnoosi väljendatakse enamasti rahvusvahelise haiguste klassifikatsiooni järgi. Sagedamini esinevad kõne arenguhäirele viitavad diagnoosid on järgmised.

Alakõne avaldub üheaegselt häälde, sõnavara, grammatika ja semantika puudena, st kahjustatud võivad olla kõik kõne komponendid. Primaarne alakõne e **alaalia** on spetsiifiline kõnearengu puue, mis seisneb kõne täielikus või osalises puudumises.

Düslaalia on artikulatsioonihäire ehk vaeghääldus, tegemist on mõne hääliku vale hääldamise või puudumise ja asendamisega. Näiteks S-i hääldamisel on keeletipp hammaste vahel või laps asendab selle T-ga (suss=tutt), R-i puhul kasutab laps L-i (ratas=latas) või põristab nn prantsuspärast kurgu-R-i. Üksiku hääliku ebaõige hääldus ei anna põhjust tasandusrühmaga liitumiseks, küll aga sobib see lapsele, kellel on häälikulisi asendusi nii suures mahus, et tema kõne muutub võõrastele arusaamatuks.

Düsartria on kõnepuue, mille korral on häiritud kõnelihaste töö, esineb mitme hääliku vaeghääldust, hääld on kare ja kähe. Häälde tugevus ja kõne tempo võivad kõnelemise jooksul ootamatult muutuda.

Rinolaalia on huule- ja/või suulaelõhest tingitud hääldusprobleem, millega kaasneb ninakõla ehk nasaalsus. Selle diagnoosiga laps käib regulaarselt kirurgi ja ortodondi konsultatsioonil ning vajab sageli pikaajalist kõneravitööd.

Kõne ja keele spetsiifiline arenguhäire ilmneb juba varases lapseas keelesüsteemi omandamise raskuse või pidurdunud arenguna, mis hõlmab nii sõnavara, grammatikat kui ka lausekonstruktsioone. Eristatakse ekspressiivset ja retseptiivset häiret.

Ekspressiivse kõne häire on arenguhäire, mil lapse väljendusoskus on märkimisväärselt madalam eakohasest tasemest, kuid kõnest arusaamine ei valmista probleeme. Sellega võib kaasneda artikulatsioonihäire.

Retseptiivse kõne häire korral on lapse arusaamine keelelistest konstruktsioonidest puudulikum tema eale vastavast tasemest. Tavaliselt on ka ekspressiivne kõne puudulik ning häiritud võib olla ka hääldamine.

Kogelus on sõnade või sõnaosade kordamine või venitamine. Aktiivse kõne arenguperioodil lapse kolmanda eluaasta paiku võib sõnade ja silpide kordamine ja venitamine olla normaalseks kõnearengu etapiks (nn füsioloogiline kogelus). Probleemiks muutub kogelus siis, kui see hakkab segama lapse suhtlemist ning ilmnevad kaasnähud, näiteks silmade, kaela, õlgade sundliigutused. Last ei aita see, kui õpetaja palub tal enne rääkima hakkamist rahulikuks jääda ja sisse hingata, sest korraldus *ole rahulik!* jääb lapsele enamasti arusaamatuks. Lasteaia tingimustes aitab kogelevat last see, kui talle antakse oma mõtete väljendamiseks piisavalt aega ja võimalusi. Teda ei maksaks kõnelemisel ka liialt aidata, vaid lasta tal lõpetada ise oma lause või mõte just nii, nagu see temal plaanis oli. Lapsele on tähtis ise oma uudis teatavaks teha, mitte teiste öeldu peale üksnes pead raputada või noogutada.

Segatüüpi spetsiifiliste arenguhäirete korral ilmnevad lapsel spetsiifilised keele- ja kõnehäired, millele lisanduvad õpi- ja/või motoorikahäired, kusjuures ükski neist ei domineeri piisavalt, et olla omaette diagnoositav. Iseloomulik on mõningane kognitiivsete funktsioonide kahjustus. Häired avalduvad tavaliselt lastel, kellega kodus piisavalt ei tegelda või kes kasvavad ebasoodsates sotsiaalsetes oludes. Sageli on neil madalam töövõime, raskused tegevuste planeerimisel ja sooritamisel, häired tahte- ja tundeelu arengus.

Tasandusrühmas on koostöö õpetaja ja logopeedi vahel vältimatu. Omavahel lepitakse kokku, millised probleemid vajavad individuaalset logopeedilist tegevust, kuidas saaks õpitut rühmas teiste lastega suheldes kinnistada ning milliseid kõne ja keele arengut soodustavaid tegevusi saaks rühmaõpetaja korraldada koos kõikide lastega või väiksemates alarühmades. Näiteks võib õpetaja teha koos lastega huuli, põski ja keelt tugevdavaid ning arendavaid harjutusi, et häälduselundite liikuvust aktiveerida. Kui logopeed teeb lapse häälduse parandamiseks eriharjutusi näiteks keeletipule või pehmele suulaele, siis õpetaja võib teha kõikide lastega artikulatsioonielundeid arendavaid üldisi harjutusi. Harjutused peaksid olema võimalikult mängulised, need tuleks muuta mängude osaks ning päeva jooksul võiks leida nende kasutamiseks erinevaid situatsioone.

Puhumisharjutused aitavad pikendada väljahingamisfaasi ja toetavad õige kõnehingamise teket. Puhuda võib kummiloomi, õhupalle, seebimullitegijaid, küünlaid, kõrsi, puhutavaid muusikariistu, kuumale toidule jms. Kui võtta mõlemad pösed õhku täis ja seejärel neid võimalikult kaua ja ühtlaselt tühjaks puhuda, saab harjutada kõnehingamiseks vajalikku kiiret sisse- ja aeglast väljahingamist. Kindlasti tuleks silmas pidada, et puhumisharjutusi ei või teha liialt kaua järjest, sest lastel võib tekkida peapööritus.

Harjutused huultele arendavad eelkõige suusõõrlihase liikuvust. Selleks võib teha järgmisi harjutusi:

- *musi* – huuled sirutatakse kaugemale ette ja avatakse tugeva matsatusega;
- *kalake* – ettesirutatud huuli avatakse ja suletakse vaheldumisi;
- ettesirutatud huuli lükatakse vasakule, paremale, alla, üles ja liigutatakse ringlevalt;
- ettesirutatud huultega kirjutatakse õhku tähti ja numbreid;
- värvitud huultega maalitakse paberile.

Lapsi tuleks suunata loobuma halbade harjumustest, nagu huulte pidev lakkumine, hammustamine, närimine, imemine, tugevalt kokkusurumine.

Harjutused keelele on olulise tähtsusega, kuna just keele asendist ja liikuvusest sõltub enamike häälikute korrektne hääldus. Näiteks:

- *kutsu limpsib piima* – lai keel sirutatakse kaugemale suust välja lõua suunas ja tõmmatakse tagasi suhu;
- *kiisu puhastab suud* – keelega limpsitakse kordamööda alumist ja ülemist huult;
- *keel on kella pendel* – keelt liigutatakse avatud suus kordamööda paremasse ja vasakusse suunurka;
- *sõidame hobusega* – keelega imiteeritakse hobusekabjaplaginat, huuled liiguvad samal ajal naerule ja mossi.

Õpetaja enda korrektne hääldus on eeskujuks, kuid kindlasti ei tohiks pideva kordamisega lapselt õiget hääldust nõudma hakata (näit *Kuula, kuidas mina ütlen RRRRRATAS, ütle sina ka nii!*). Sellega võib teha karuteene, kuna ühelt poolt kinnistatakse niiviisi lapse vale hääldust, kuid ei õpetata talle õiget. Teisalt tekitatakse lapses pidevalt negatiivseid emotsioone, rõhutades seda, et ta ikka veel ei oska õigesti rääkida. Olulisem on aidata lapsel hääldusaparaati tugevdavate harjutustega loomulikul teel õige häälduseni jõuda.

Kõne üldise alaarengu kergemad vormid ei pruugi pealiskaudsel suhtlemisel välja paistagi. Laps mõistab lihtsaid korraldusi, vastab küsimustele, saab igapäevastes toimingutes kõneliselt hakkama. Kuid ta ei suuda köitvalt pajatada oma vahvatest tegevustest, huvitavatest muljetest, toredatest soovidest. Tema eneseväljendus on vaene, sõnavara piiratud, laused lühikesed. Lapsele tuleb teadlikult õpetada erinevaid jutustamise liike: abivahenditena kasutada olu- ja seeriapilte, lasta lapsel rääkida isiklikest kogemustest ning ergutada teda suunavate küsimuste abil etteloetud teksti ümber jutustama. Diktsiooni arendamiseks ja emakeele rõhulis-rütmilise keelestruktuuri tutvustamiseks võib õpetada lustakaid liisusalme, heaks materjaliks on ka rahvalaulud. Sellisel lapsel arenevad lugemise ja kirjutamise eeluskused aeglaselt, seetõttu on tasandusrühmas oluline tööloik nende oskuste arendamine, et minimeerida koolieas tekkida võivaid õpiraskusi.

Rühmaõpetaja peaks teadma laste võimalikke probleeme, et nendele oma töös rohkem rõhku panna. Lapsele võib raskusi tekitada:

- luuletuste päheõppimine, rõhulis-rütmiline süsteem ei aita sellist last;
- sarnase kõlaga sõnade mõistmine, vastavate esemete leidmine (raskendatud foneemikuulmine), näiteks: *sall, pall*;
- häälitud sõnade äratundmine;
- etteantud mustrite joonistamine ruudulisele paberile;
- silma ja käe koostööd ning täpset peenmotoorikat nõudvad tööd, näiteks pliiatsite ja käärde täpne käsitsemine: ta värvib ja löikab üle ääre;
- tähtede kirjutamine, kuna sageli esineb peegelkirja ja moonutatud tähekujusid (laps segistab paremat-vasakut poolt) ning eriti raske on sarnaste, kuid väikese elemendi poolest erinevate tähtede eristamine: P-R-B, N-M;
- head koordinatsiooni nõudvad ülesanded, nagu mööda joont või poomi astumine, palli viskamine märklaua pihta, käte ja jalgade samaaegne tegevus: jalad harki, käed laiali;

- instruksiooni meeldejätmise, kuna ülesannet täites võib ta unustada lõpp-eesmärgi (kooliminev laps peaks suutma täita täiskasvanu kahe-kolmeosalist korraldust, näiteks: *palun vii see pilt aknalauale ja too mulle riulilt raamat ning kirjutuslaualt prillid*);
- ajast arusaamine ja sündmuste järjekorra tajumine: mis on enne / pärast;
- iseenda koha käivate andmete (oma sünnipäev, kodune aadress) teadmine;
- sobitus- ja järjestusmängud (doomino, loto vm);
- riietumine: nõõpimine, luku kinnitõõmbamine, kingapaelte sidumine, sageli eksib ta riiete selgapanemise järjekorras.

Õpetaja võiks lastega kõõnelemisel silmas pidada järgmist.

- Olge aktiivne kuulaja ja näidake üles siirast huvi selle vastu, mida laps ütleb, isegi kui sellest on raske aru saada. Säilitage silmside, kasutage toetavaid žeste, noogutage julgustavalt.
- Rääkige selgelt ja ilmekalt. Kasutage lühikesi kolme-neljasõõnalisi lauseid, olge mänguline, varieerige näõõilmet.
- Kasutage põõhisõõnavara, sõõnu, mida laps eriti hästi tunneb.
- Jäõlgige lapse juhitud vestlust, lisades kirjeldavat sõõnavara ja detaile; kirjeldage tegusid, tooge välja seoseid.
- Tehke vestluse käõigus pause. Andke lapsele aega nii vastuse väljamõõtleamiseks kui ka kõõnelemiseks.
- Rääkige sellest, mis on siin ja praegu. Minevikule viitamine ja tuleviku kohta oletuste tegemine tuleb hiljem.
- Lühendage vajaduse korral lauseid, kuid nii, et õõeldava sisu ei muutuks.
- Piirake oma rääõkimist, eriti küõsimuste hulka. Olge küõsimusi esitades loomulik, pigem kommenteerige. Palju järjestikuseid küõsimusi ei ole vestlus.
- Kirjeldage lapse tegevust (*Ma näõen, sa oled kõõrge torni ehitanud*).
- Olge eeskujuks õõige kõõnega, lapse kõõnelised eksimused peegeldage talle õõigesti tagasi (Laps: *Õõues sadab vihma*. Õõpetaja: *Jah, õõues saõõjab vihma*).
- Olge täõhelepanelik suhtlemist takistavate tegurite suhtes. Vähendage taustamõõra, pakkuge abistavaid vahendeid.

Kõõnepuude või spetsiifilise arenguhäõõrega lapsel on lisaks kõõnele enamasti raskusi ka teistes arenguvaldkondades. Tema täõhelepanu on ebapõõsiv, mälõõ ja mõõtleamise areng ei vasta vanusele, esineb kõõrvalekaldeid nii üõld- kui ka peenmotoorika arengus, ta on tegevusteks vähemotiveeritud, enesekontroll on nõõrk. Tõõõd planeerides peab õõpetaja

lähtuma lapse vanusest, arengu senistest iseärasustest ja kasvukeskkonnast. Lisaks verbaalse suhtlemisoskuse toetamisele on vajalik arendada kõiki tajuliike, kujundada mõtlemist, toetada mälu arengut, laiendada teadmisi ümbritseva kohta, aidata luua matemaatilisi kujutlusi. Üldmootorika osas vajavad arendamist eelkõige koordineerimise ja täpsuse, tarvis on kinnistada ka eneseteenindusoskust. Peenmootorika osas tuleks tähelepanu pöörata töövahendite hoiule ja käsitsemisele, silma ja käe koostööle. Kujutatavate tegevustega saab, lisaks esteetilisele elamusele, harjutada õpetaja korralduste mõistmist, tööetappide õiget järjekorda ja töö korrektset vormistamist.

Mida enam suudetakse koolieelses eas leevendada lapse kõneprobleeme ja spetsiifilisi arenguhäireid, seda tõenäolisem on õpiraskuste ennetamine ning lapse edukas edasijõudmine koolis. Erivajadustega lapse igakülgsel arendamisel on vajalik koostöö pere, lasteaia töötajate ja spetsialistide vahel. Koostöö algab sellest, et mõistetakse ühtviisi nii lapse arenguvõimalusi kui ka selleks seatud eesmärgid ja nende saavutamise teid. Vastastikuse mõistmise tagab osapoolte pidev kontakt.

Kasutatud ja soovitatav kirjandus:

- Adams, I., Stuck, V., Tillmanns-Karus, M. (2005) *Hopsadi-huu, võimlemas on suu*. Tallinn: Ilo
- Daniels, E. R., Stafford, K. (2004) *Erivajadusega laste kaasamine*. Tartu: Hea Algus
- Hallap, M., Padrik, M. (2008) *Lapse kõne arendamine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Häidkind, P., Kuusik, Ü. (2009) Erivajadustega laps koolieelses lasteasutuses. *Lapse arengu hindamine ja toetamine*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 22 - 72.
- Jahu, M. (2008) Lapse kogemus. *Lasteaialapse kõne – häälde- ja kõnetakistused, kõnetakistused ja alakõne*. Tallinn: Ilo, 12 - 22
- Kõrgesaar, J. (2002) *Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitlemisele*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- *Lapsevanematele erivajadustega lastest II* (2009), koost. M. Veisson. Tartu: Atlex
- *Lasteaialapse kõne – häälde- ja kõnetakistused, kõnetakistused ja alakõne* (2008), koost. H.-M. Seero. Tallinn: Ilo
- Leiwo, M. (1993) *Lapse keeleline areng*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool
- Rahvusvaheline haiguste klassifikatsioon (1996). Tallinn: Sotsiaalministeerium
- Tammemäe, T. (2005) Kõnehäirega laps. *Haridus 12*, 24 - 25

- Tammemäe, T. (2007) Kuidas lasteaiaõpetaja saaks olla natuke logopeed?
Tea ja toimet 32, 22-29
- Tammemäe, T. (2008) Lapse kõne areng ja arendamine. *Lapsevanematele erivajadustega lastest*. Tartu: Atlex, 31 - 51

LASTEAIAOÕPETAJA TÖÖ ARENDUSRÜHMAS

Pille Maasik

Arendusrühm on mõeldud erineva arengutasemega **intellektipuudega lastele**. Vaimne alaareng kujuneb kesknärvisüsteemi kahjustuste tõttu välja juba loote- või imikueas. Intellektipuue võib esineda kerges, mõõdukas, raskes või sügavas astmes, see võib kaasneda mitme geneetilise haigusega. Kuna kerget intellektipuuet on koolieelses eas raske diagnoosida ning raskele ja sügavale intellektipuudele lisandub tihti ka teisi puudeid, käivad arendusrühmas peamiselt mõõduka intellektipuudega lapsed. Vaimse mahajäämusega last iseloomustab eelkõige madal tunnetuslik huvi ümbritseva keskkonna suhtes ning aeglane teadmiste ja oskuste omandamine. Igapäevaseks suhtluseks vajalik kõne areng hilistub, eneseteeninduse ja praktilise tegevuse oskuste kujundamisel vajavad nad eakaaslastega võrreldes oluliselt rohkem suunamist. Pidurdunud on ka lapse füüsiline areng, reeglina hilineb nii põhiliigutuste areng kui ka kahe käe ja silma-käe koostööoskus. Valdavaks ülesannete täitmise viisiks on jäljendamine, raskendatud on kogemuste ülekandmine uudsesse olukorda.

Arendusrühmas käib tihti **Downi sündroomiga** lapsi. Downi sündroom on kõige levinum ja kergemini äratuntav kromosoomihäire, mille puhul on tegemist 21. kromosoomi trisoomia e kolmekordsusega. Selle sündroomiga sündinud inimene on tavaliselt kasvult väiksem oma tervetest eakaaslastest ning tema füüsiline ja intellektuaalne areng on aeglasem ega saavuta nendega võrdset taset.

Downi sündroomi iseloomulikumatid jooned on:

- üldine lihashüpotoonia (lihasetonuse alanemine);
- hüperpaindlikkus, aeglased liigutused;
- viltused silmad, sisenukades ülalaugetel nahavoldid e epikantused;
- lühikesed laiad käelabad ühe kurruga risti üle peopesa ühel või mõlemal käel, laiad jalalabad lühikeste varvastega;
- lame ninajuur; väike pea, kukal ja näo profiil on lamedad.;
- hammaste areng aeglane, ebaühtlane;
- suu enamasti poolavatud, suur keel;
- kaasneda võivad südamerikked, nägemishäired, kilpnäärme talitlushäired ja muud somaatilised nähud.

Autismispektri häiretega lapsed peaksid eripedagoogilist toetamist ja õpetust saama pervasiivsete arenguhäiretega laste rühmas. Samas pole selle avamine alati võimalik ega

otstarbekas ning paljud autistlikud lapsed satuvad ka arendusrühma. Autistlikke lapsi iseloomustab eelkõige sotsiaalse mõjutamise ja suhtlemise madal kvaliteet, huvide ja tegevuste piiratus ning nende tegevuste stereotüüpsus ja kordumine. Lapseea autismi korral ilmnevad arengulised kõrvalekalded tavaliselt kolmandaks eluaastaks. Tegemist on neuroloogilise häirega, mis mõjutab lapse võimet suhelda, kõnest aru saada, mängida ja teistega lävida. Selle puude mõõduka või raske vormi puhul võib täheldada järgmisi iseloomulikke jooni:

- suhtlemisprobleemid: keele ja kõne mõistmise ja kasutamise raskused, kajakõne e eholaalia;
- huvi puudumine inimestega suhtlemisel, silmsideme vältimine;
- raskused asjade ja sündmuste adekvaatsel hindamisel;
- ebataoline mäng mänguasjade ja teiste esemetega, eakohase mängu puudumine;
- raskused rutiini või tuttava keskkonna muutustega kohanemisel;
- korduvad ebaotstarbekad kehaliigutused või käitumismallid;
- ülitundlikkus teatud helide, puudutuste, lõhnade, maitsete jm suhtes, mis võivad vallandada hirmu- või protestireaktsiooni.

Lisaks koolieelse lasteasutuse riiklikule õppekavale on arendusrühma õppe- ja kasvatustegevuse aluseks rühma tegevuskava, mis koostatakse iga õppeaasta alguses ja kus on arvestatud rühmas käivate laste arengutaseme ja eripäraga ning vajadusel lapse individuaalne arengukava (IAK).

Arendusrühmas on välja kujunenud suhteliselt tavapärane päeva- ja nädalakava. Hommikul kogunevad lapsed rühma ja peale hommikusööki algab traditsiooniline hommikuring, kus põimuvad teemakohased laulumängud, ajamõiste (aastaaeg, nädalapäev) teadvustamine ja päevaplaani paikapanek. Hommikuringi alustatakse tervituslauluga, kus pöördutakse iga lapse poole, et laps tunneks, et ta on rühma oodatud. Sel moel on võimalus saada kontakti ka nende lastega, kes seda väldivad. Õpetaja räägib lastega lihtsate lausetega ning tema juttu toetavad lihtsustatud viiped, mänguasjad, esemed, pildid ja sildid vastavalt teemale ja vajadusele. Rühmas on igal lapsel kindlat värvi tunnusmärk, mis on kleebitud lapse kasutuses olevale asjale, näiteks toolile, voodile jne, et saavutada lapse võimalikult suur iseseisvus. Hommikuringis kasutatakse tunnusmärke ja nimesilte, et lastel oleks lihtsam seostada, kes on kohal ning et suuremad lapsed õpiksid ära tundma oma nime kirjapilti.

Ajamõiste selgitamiseks kasutatakse väljakujunenud näitlikku kommunikatsiooni, toetudes päevavärvidele ja ilmanähtuste piltidele. Päevaplaani paikapaneku näitlikus-tamiseks kasutatakse pilte, mis pannakse koos lastega päevategevuste järjekorras seinal olevale tahvlile. Lähtuvalt laste tähelepanu püsivusest viiakse hommikuringis läbi ka nädalakavas planeeritud grupitegevusi. Päeva jätkudes mängib õpetaja lastega individuaalselt või paarikaupa, sõltuvalt laste arengutasemest ja laste omavahelisest sobivusest. Sel viisil on erivajadustega lapsi võimalik õpetada iseendaga toime tulema (riietuma, sööma, tualetti kasutama jne), väikses grupis üksteisega arvestama ja oma järjekorda ootama, tegutsema mänguasjadega eesmärgipäraselt ning tegeleda tajude arendamisega. Autismispektrihäirega lapsega suheldes ja igapäevaelu tegevusi õpetades on oluline jälgida, et laps tunneks, et kogu tegevuse vältel on tema jaoks aega. Näiteks riietumisel on hea võtta tool, istuda lapse juurde ja vajadusel aidata. Eelkõige tuleb kasutada seda olukorras, kus laps ei ole kohe koostööks valmis, vaid vajab tegevuste vahetuseks aega. Kuni õpetaja viib läbi individuaaltegevusi, tegelevad rühmas teiste lastega õpetaja abi, võimalusel vabatahtlik abiline või tugiisik. Mõni laps oskab lühiajaliselt ka iseseisvalt mängida. Erilist tähelepanu vajavad sõimerühmaealised lapsed, kes ei ole veel lasteaia kollektiiviga kohanenud või ei oska veel iseseisvalt kõndida.

Arendusrühma lastega viiakse kaks korda nädalas läbi muusika- ja liikumistegevusi. Tavaliselt läheb muusikaõpetaja enne muusikategevuse algust rühma, mis on lastele uue tegevuse alguse märguandeks. Autismispektrihäirega laps vajab ka päevakavas oleva muusikategevust tähistava pildi ülevaatamist, et tal tekiks toimuvast kindel arusaam. Tavaliselt aitab selline tegutsemine lapsel ilma nutu ja protestita ühelt tegevuselt teisele üle minna. Lastel on lihtsam ja huvitavam, kui rühmas kasutatav temaatika ja põhisõnavara kattub muusikatunni omaga. Samuti on väga tähtis, et muusikategevuses oleks enamik laule ja mängu lastele tuttavad ning lisanduks mõni uus laul või liikumine. Vastavalt vajadusele toetavad ja juhendavad lapsi muusika- ja liikumistegevustes rühma töötajad. Lisaks rühmategevustele viivad vähemalt kord nädalas individuaaltegevusi läbi eripedagoog ja logopeed.

Erivajadustega lapse arengu jälgimisel kasutatakse mitmesuguseid meetodeid. Tallinna Männikäbi Lasteaias on näiteks kasutusel on projekti Hea Algus materjalid väljaandest „Erivajadusega laste kaasamine“ ja programmi „Astmed“ arengutabelid. Olulist informatsiooni saab lapsi vaadeldes ja märkmeid tehes ning samuti jagavad seda lapse koduse tegevuse ja käitumise kohta lapsevanemad. Kogutud teavet jagatakse

arenguestlustel, samuti on see aluseks individuaalse arengukava (IAK) koostamisel üks kord aastas, vajaduse korral tihedamini.

Arendusrühma tegevuse aluseks on hea meeskonnatöö. Männikäbi lasteaias on arenguliste erivajadustega (AEV) laste töögrupp, mida juhib AEV-koordinaatorina eripedagoog. Töögrupp kuuluvad veel logopeed, rühmaõpetajad, õppealajuhataja ja direktor. Eripedagoogi ülesandeks on organiseerida ja läbi viia laste arenguestlusti, nõustada ja toetada lapsevanemaid ning õpetajaid. IAK koostamine ja elluviimine toimub koostöös lapse tugivõrgustikuga ning selle hindamine ja vajalikud muudatused fikseeritakse arenguestlustel, millest võtavad osa lapsevanemad, rühmaõpetajad, eripedagoog, logopeed ja vajaduse korral õppealajuhataja või direktor. Arenguestlustel seatakse lapse arengut toetavad eesmärgid, nende saavutamiseks tuginetakse lapse tugevatele külgedele. Selleks planeeritakse jõukohaseid ja arendavaid ülesandeid erinevates valdkondades. Samuti kaalutakse ja planeeritakse arenguestlustel ka lapsevanema soovi arvestades lapse sobitusrühma üleviimise võimalust.

Soovitused arendusrühma lapsega tegelemisel:

- arvestage tegevusi planeerides iga lapse arengutasemega;
- rääkige lapsega 3-4 sõnaliste lausetega ja jälgige, et enamik oleks talle tuttavad sõnad;
- jälgige, et tegevuste planeerimisel on suurem osa tegevusest ja sõnavarast lapsele tuttav, nii on tal lihtsam uue ja vana vahel seoseid luua;
- kasutage uute sõnade selgitamisel abivahendeid (lihtsustatud viiped, mänguasjad, pildid, sildid);
- pakkuge lapsele vahelduslikke tegevusi, et arendada tema nõrka tunnetuslikku huvi;
- viige arendustegevus läbi emotsionaalses mänguvormis;
- korrake ja varieerige omandatavat materjali;
- toetage igakülgset kognitiivset arengut nagu kõikide tajuliikide ja mõtlemisprotsesside kujundamine ja arendamine; ümbritsevast keskkonnast kujutluste loomine ja täpsustamine; matemaatiliste kujutluste loomine;
- lähtuge lapse füüsilisel arendamisel nii üld- kui peenmotoorika tasemest, kujutavate tegevuste sooritamine aitab kaasa silma ja käe koostöö tekkele ja arengule;

- kasutage kommunikatsiooni valdkonnas sõltuvalt lapse arengust lisaks verbaalsele kõnele ka lihtsustatud viipeid, piktogramme või muid alternatiivseid suhtlemisvahendeid;
- saavutage sotsiaalsete oskuste kujundamisel lapsega emotsionaalne kontakt ning esmalt lähtuge suhte loomisest täiskasvanuga, seejärel lülitage mängu eakaaslased;
- andke oma olemusega lapsele teada, et soovite temaga suhelda ja teil on tema jaoks aega.

Vaatamata piiratud arengupotentsiaalile on kõik intellektipuudega lapsed arenemisvõimelised, kuid selle tagab üksnes võimalikult varane ja sihipärane, kõiki arenguvaldkondi toetav eripedagoogiline abi, mille põhimõtteid kasutatakse nii lasteasutuses kui ka kodus.

Kasutatud ja soovitatav kirjandus:

- Bluma, S., Shearer, M., Frohman, A., Hillard, J. (1995) *Astmed: koolieelse kasvatuse programm*. Tallinn, Helsingi. Sotsiaalministeerium: Kehitysvammoliitto
- Daniels, E. R., Stafford, K. (2004) *Erivajadusega laste kaasamine*. Tartu: Tartumaa Trükikoda.
- Häidkind, P. (2008) Erivajadustega lapsed lasteaias. *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas*. Toim. E. Kikas, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 198 - 220.
- Häidkind, P., Kuusik, Ü. (2009) Erivajadusega laps koolieelses lasteasutuses. *Lapse arengu hindamine ja toetamine*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 22 - 72
- Raudsepp-Alt, U. (2007). Laste hariduslikud erivajadused ja lasteaia töö korraldus. *Erivajadustega lapse ja noore toetamise võimalusi hariduse omandamisel*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 11 - 13
- Veisson, M. (2005) Erivajadusega ja andekad lapsed. *Laps ja lasteaed. Lasteaiaõpetaja käsiraamat*. Koost. L. Kivi, H. Sarapuu. Tartu: Atlex, 95 – 110
- Veebileht <http://www.downisundroom.ee>

LASTEAIAÕPETAJA TÖÖ NÄGEMISPUUDEGA LASTE RÜHMAS

Jelena Merimaa

Nägemispuudega laste rühmas on kuni 10 last ning laps võetakse sinna vastu vanema kirjaliku avalduse alusel ja nõustamiskomisjoni soovitusel. Lisaks õpetajatele töötab rühmas tüflopädagoog, see on nägemishäiretega lastega tegelev eripedagoog, kes õpetab lapsi väiksemas alarühmas või individuaalselt. Esimesena loodi Eestis nägemispuudega laste rühmad 1970. aastal Tallinnas Rõõmupesa lasteaias. Hiljem on avatud samasuguseid erirühmi Kohtla-Järvel, Pärnus, Tartus ja Narvas.

Nägemispuue kuulub meelepuuete hulka. Nägemispuudega isiku nägemine on kahjustatud sel määral, et see takistab tema arengut, õppimist ja tööelus osalemist, tal on raskusi igapäeva elu toimetustega hakkamasaamisel. Nägemispuue võib olla kaasasündinud või tekkinud haiguse või trauma tagajärjel. Kahjustatud võivad olla nägemisfunktsioonid, milleks on nägemisteravus, vaateväli, kontrastitundlikkus, kohanemine erinevate valgustingimustega (adaptsioon), binokulaarne ja stereonägemine.

Nägemisteravus on tsentraalne ehk kesknägemine, s.o silma võime eristada vaadeldavaid esemeid ja objekte nende vormi ja mõõtmete järgi. Nägemisteravust määratakse tabelite abil, millel on eri suurusega tähed, numbrid või kujundid. Normaalne nägemisteravus on 1,0.

Vaateväljaks nimetatakse ruumi, mis on nähtav ühe liikumatu silmaga. Vaatevälja terviklikkust peetakse täpse nägemise aluseks, selle tagab tsentraalse ja perifeerse nägemise koostoimimine ja eriti tähtis on see liikumisel ja ruumis orienteerumisel.

Kontrastitundlikkus on silma võime eristada kõrvuti asetsevate pindade heledusastet; sellel põhineb kujutiste, vormide ja detailide nägemine.

Silmade adaptsioon on võime kohaneda valgustaseme muutusega, millele silm reageerib pupilli suurenemise või vähenemisega.

Binokulaarne nägemine on kahe silma koosnägemine, nii et ajus tekib ainult üks nägemiskujutis; see on aluseks stereonägemisele.

Stereonägemine on ruumiline nägemine, mille abil nähakse kolme mõõdet. See võimaldab objektiivsemalt hinnata kaugusi, objektide omavahelist paiknemist jms. Stereonägemine on eriti oluline lähedale vaatamisel ja silma-käe koostöös.

Nägemisfunktsiooni häire avaldub erinevalt, eelnimetatud häiretega võib kaasnedä nägemisteravuse halvenemine, vaatevälja kitsenemine, topeltnägemine, ruumi- või värvustajuhäire, pimesus jm. Laste peamised silmahäired on lühi- ja kaugelenägevus.

Lühinägevus ehk müopia on sageli esinev nägemishäire, mille korral on häiritud valguskiirte murdumine silmas ja esemete kujutis moodustub võrkkesta ees. Silma nägemisteravus on alla 1,0. Lühinägelik inimene näeb lähedale hästi ja kaugele halvasti.

Kaugelenägevus ehk hüpermetroopia on nägemishäire, mille korral esemete kujutis moodustub silma võrkkesta taga. Kaugelenägelik inimene näeb kaugele hästi ja lähedale halvasti.

Mõlema häire tüsistusena võib tekkida kõörsilmsus ja amblüopia, kuid seda on võimalik ennetada varase diagnostika ja sobivate prillidega, lisaks tuleks teha silmaharjutusi. Lühi- ja kaugelenägevusega silmade nägemisteravuse parandamiseks kasutatakse eri võtteid. Kaugelenägevusega tuleks suurendada silma koormust ning nägemise pingutamiseks kasutada väikesemöödulisi õppevahendeid ja -materjale. Lühinägevusega ei tohiks silma täiendavalt koormata ning seetöttu peaksid õppevahendid ja -materjalid olema suuremad.

Nägemisfunktsiooni kahjustusega lastel diagnoositakse sagedamini anisometroopiat, nüstagmi, kõörsilmsust, amblüopiat, nägemisvälja kitsenemist, värvustajuhäireid.

Anisometroopia korral on tegemist parema ja vasaku silma erineva nägemisteravusega, vahel võib ühel silmal olla kaug- ja teisel lühinägevus.

Nüstagm on silmamunade kramplik värisemine ja tõblemine.

Köörsilmsus ehk strabism ei ole ainult kosmeetiline defekt, vaid sellega kaasneb ka nägemishäire, mis võib mõjutada lapse füüsilist ja psüühilist arengut ning hiljem piirata tema elukutsevaliku võimalusi. Köörsilmsust võib põhjustada ühe silma nägemisteravuse halvenemine, mis võib omakorda tekitada binokulaarse nägemise häireid või takistada selle

väljakujunemist lapseas. Et vältida edasist kõõrsilmsuse süvenemist ja parandada halvastinägeva silma nägemisteravust, peab ravi algama võimalikult varakult, mil lapsele määratakse vastavad prillid. Õigeaegselt alustatud raviga võib nägemisteravus täielikult taastuda. Kui kõõrsilmsus prillide kandmisel ei parane, tuleb kosmeetilise defekti parandamiseks teha operatsioon.

Amblüopia ehk laisa silma sündroom on nägemisteravuse halvenemine, mis on tingitud funktsionaalsest häirest, mitte orgaanilisest kahjustusest. Sel juhul on lapsel häiritud stereonägemine, nii et ta ei oska hinnata objekti kaugust ega sügavust. Tavalise raviskeemi kohaselt määratakse lapsele prillid ja sellele lisandub oklusioonravi, mis seisneb selles, et hästinägev silm kaetakse arsti määratud sageduse ja kestusega kinni, et nõrgalt nägev silm aktiivsemalt tööle hakkaks. Järjekindel silma kinnikatmine ja pidev prillide kandmine on olulisemaid ravikomponente. Paralleelselt paremini nägeva silma katmisega võib teha harjutusi ka spetsiaalsete aparaatidega.

Laste nägemisprobleemidest tulenevad lasteaia arendustegevusele teatud nõuded. Nägemise korrigeerimiseks on eraldi arendustunnid, kus lapsed osalevad nii individuaalselt kui ka väikeses grupis. Arendustöö on läbi põimitud laste eri tegevustega ning silmadele vajalikke harjutusi tehakse ka muul ajal, näiteks matemaatika, kõnearenduse ja kujutava tegevuse käigus ning mängides. Arvesse tuleb võtta silmade koormust, nägemisfunktsioonide häireid ja silma võrkkesta eripära, selle kontrastitundlikkuse muutust päeva jooksul. Kuna laste nägemine on häiritud, tuleb rohkem tähelepanu pöörata teistele meelelunditele. Kuulmise arendamiseks tuleb õpetada last kuulama mitmesuguseid hääli ja ka liikuma häälttegeva objekti juurde. Haistmismeele tunnetuse tõstmiseks võib juhtida lapse tähelepanu õues, rühmaruumis ja köögis olevatele lõhnadele. Kergema nägemishäirega lapsel arendatakse rohkem nägemistaju, raskema nägemishäire korral toetatakse enam kompimis- ja kuulmistajule.

Laste arendamiseks võib kasutada muusikat, mänguasju, lasteaias olevaid igapäevaseid esemeid. Nooremate laste jaoks on kasulikud püramiidid, matrjoškad ja teised mänguasjad, mida saab paigutada üksteise peale või sisse. Vanematele lastele sobib mosaiikide ja puslede kokkupanek, kontuurkujutiste võrdlemine, joonistamisel šabloonide kasutamine. Laste nägemist saab stimuleerida, kui teha nendega mängides harjutusi, näiteks: Leia samasugused ja erinevad esemed (värvi, suuruse ja kuju järgi);

Leia erinevused piltidel; Mis on sulle lähemal, kaugemal. Igasse päeva lülitatakse ka silmade võimlemisharjutused, mis tugevdavad ja taastavad silmalihaste tööd, alandavad nende pinget, arendavad silma liikumisfunktsioone ja parandavad vereringet.

Nägemispuudega lapsele on iseloomulik vähene liikumisaktiivsus. Sageli on tema liigutused ebatäpsed ja aeglased, häiritud on koordineerimine, orientatsioon, üld- ja peenmotoorika. Kuid liikumine on nägemispuudega lapsele sama vajalik kui teistele lastele. Oma keha valitsemiseks on vaja, et laps oskaks roomata, hüppata, joosta, ronida, rippuda. Mõned spordialad võivad olla ohtlikud kiiruse ja agressiivsuse tõttu, näiteks võistluslikud pallimängud, kus on soovitatav kasutada pehmemaid palle ja keppe, silmade kaitseks prille. Kasulik on kogeda erinevatel pindadel liikumist: käia rohul, kruusal, mullal; minna mäest üles ja alla; paterdada porilombis ja roomata liivas.

Oluline on arendada käteosavust, et kompenseerida nägemise puudujääke. Seda saab teha mitmete vahendite ja tegevustega, kuid töövõtted tuleks lapsele ette näidata ja neid kirjeldada, lihtsalt korralduste andmisest ei piisa. Käelises tegevuses võib juhinduda järgmistest näpunäidetest:

- kasutatavad materjalid ja vahendid peaks olema kontrastsete värvidega;
- õpetage ruudulisele paberile joonistama mustreid, kirjutama tähti ja numbreid, kuid ruudud peaks seejuures olema suured ja kontrastsete joontega;
- harjutage käte liigutuste täpsust ja haaret, silma järgi eseme suuruse määramist;
- harjutage oskust kujutada joonistusel eri suurusega esemeid ja nende paigutust;
- kasutage erinevaid võtteid peenmotoorika arendamiseks, näiteks voolimist, punumist, rebimist, kääridega löikamist;
- õpetage nõõrima, nõõpe õõmblema, pilte välja löikama, lõnga kerima, esemeid rõngasse viskama, pabernukkudele riideid joonistama;
- õpetage kompimise abil tunnetama objekte, et kujuneks praktilise tegevuse oskus ja ümbritseva keskkonna igakülgne tajumine;
- suurt rõhku tuleb pöörata eneseteenindusele, nagu nõõpide kinnipanek, kingapaelte sidumine.

Õpetajal on nägemispuudega lapsega suhtlemisel ja õpetamisel kasulik silmas pidada järgmist:

- vältige ülepakutud miimikat ja žestikuleerimist;
- selgitusi jagades liikuge võimalikult vähe;
- kõneldes ärge varjake suud käega, ega rääkige lapse poole seljaga;
- andke ülesande täitmiseks piisavalt aega;
- korraldage vaheldusrikkaid tegevusi, mängu, võimlemisharjutusi, kuna laps väsib kiiresti;
- andke eesseisva õppekäigu või külastuse kohta informatsiooni;
- eelistage abstraktsele mõistele reaalsel esel või selle realistlikku kujutist;
- lapsele näidatav objekt peaks foonil hästi eristuma;
- kuna laps ei näe kaugelt ega märka suuri esemeid (puulatvu, majade kõrgemaid osi), siis on tarvis neid piltide abil selgitada;
- pildimaterjal peaks olema väheste detailidega, selgesti nähtav, eristatavate värvidega;
- pilt ei tohiks olla liialt suur, kuna laps vaatab seda väga lähedalt;
- kirjutusalus (tahvel, paber) ja kirjutusvahend peaksid olema kontrastsete värvidega.

Nägemispuudega laste rühmas on erinõuded ka ümbritsevatele keskkonnale ja ruumide sisustusele, seal peaks olema:

- valgust mittepeegeldavad, matid, läbipaistmatud pinnad;
- seinad värvitud mattides toonides ja ilma suurte peegliteta;
- mööbli ja esemete paigutus ruumis statsionaarne ning tehniliste abivahendite juhtmed turvaliselt paigutatud;
- akende ees kardinad, mida liigse valguse korral ette tõmmata; ribikardinatega on mugav valgust suunata;
- trepiastmete ja kõrgendike ääred kontrastribaga kaetud;
- postid, kapid, seinariivulid silmatorkavalt märgistatud, kui neid ei õnnestu mujale paigutada;
- rühmaruum piisavalt valgustatud;
- kapiuksed, sahtlid kinni hoitud;
- lapse töölaud mitteläikiv, reguleeritava kõrgusega ja sellel piisavalt ruumi abivahendite (luup, binokkel jms) jaoks.

Nägemispuuded võivad sageli põhjustada ka teiseid arenguprobleeme, sageli on vähenenud liikumisaktiivsus, häiritud liigutuste täpsus, kiirus ja koordinatsioon. Paljudel lastel võib esineda kõrvalekaldeid kõne ja keele arengus. Arendamist vajavad tavaliselt ka sotsiaalsed oskused, kuna laps võib turvalisuse kaalutlustel hoiduda omaette. Kaaslastega suhtlemiseks ja teistega mängimiseks vajab ta sageli täiskasvanu juhendamist. Regulaarne eripedagoogiline abi aitab nägemishäiretega last ette valmistada tema kaasamiseks nägijate ühiskonda.

Kasutatud ja soovitatav kirjandus:

- Eesti Pimedate Liidu veebileht <http://www.pimedateliit.ee/info/nagemispuue>
- Häidkind, P., Kuusik, Ü. (2009) Erivajadustega laps koolieelses lasteasutuses. *Lapse arengu hindamine ja toetamine*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 22 - 72
- Ilgina, O (2007) Kui klassis on nägemispuudega õpilane. *Erivajadustega lapse ja noore toetamise võimalusi hariduse omandamisel*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 50 - 57
- Kõiv, A. (2008) Nägemispuudega väikelapse areng. *Lapsevanematele erivajadustega lastest*. Tartu: Atlex, 52 - 77
- Vasselin, A. (2003) *Nägemispuudega inimesed*. Tallinn: Eesti Puuetega Inimeste Koda
- Veebiportaal www.amblyopia.ee
- Veebiportaal www.inimene.ee

LASTEAIAOÕPETAJA TÖÖ KUULMISPUUDEGA LASTE RÜHMAS

Kaia Maripuu

Aastaid tagasi käisid kuulmispuudega lapsed põhiliselt erilasteasutustes Tartus või Porkunis ja vaegkuuljaid, rääkimata kurtidest, sattus lasteaia üldrühmadesse väga harva. Tehnilised kuuldeabivahendid, nagu individuaalsed kuuldeaparaadid, sisekõrva-implantaadid ja lisa-kuuldeabivahendina FM-süsteem, on viimaste aastate jooksul oluliselt täiustunud. See on tinginud olukorra, kus igal õppeaastal satub järjest enam kuulmishäirega lapsi erinevatesse lasteasutustesse üle kogu Eesti. Kui lasteaeda võetakse vastu kuulmispuudega laps, siis esimese sammuna lapse toetamisel on soovitatav moodustada sobitusrühm, kus saab enam arvestada lapse erivajadustega. Lapse igakülgseks toetamiseks lasteaiapersonali ja pere koostöös on kindlasti vajalik lapse jaoks individuaalse arenduskava (IAK) koostamine. IAK-st peaks ilmneama, millistes valdkondades on laps arenenud eakohaselt ning milliste valdkondade arendamine peaks toimuma sihipäraste grupi- ja individuaalsete tegevuste kaudu. IAK-st peaks selguma, millistel eesmärkidel, kes, kus, millal ja kuidas last tema arengus toetab.

Lapse kuuldetaju hakkab arenema juba emaülas ja esimese eluaasta jooksul jätkub selle kiire areng. See sensitiivne arenguperiood jääb kuulmispuudega lapse jaoks sageli hoopis kasutamata, tema kuuldetaju ja sellega seondult ka kõne areng on lapse lasteaeda astudes üldjuhul kaksteist või enam kuud hilistunud. Seetõttu peab tema päevakavas juba esimestest lasteaianädalast alates olema palju enam kuuldetaju- ja kõnearenduslikke tegevusi kui erivajaduseta laste puhul. Lapsega peab kindlasti tegelema logopeed soovitatult 3 – 5 korda nädalas. Koostöös logopeediga viib lasteaiaõpetaja läbi tegevusi rühmas väikeses grupis või individuaalselt, mis võimaldab lapsel verbaalset õppematerjali paremini auditivselt tajuda, eristada, mõista, omandada ja kinnistada.

Kuulmis-erivajadustega laps, olenemata tema individuaalse kuulmisabivahendi spetsiifikast, vajab suhtlemisel erilist lähenemist. Ta peaks ärkveloleku ajal kasutama tehnilisi kuuldeabivahendeid: kuuldeaparaate või sisekõrvaimplantaate, sageli lisaks FM-süsteemi. Kui lapse kuulmislangus on kahepoolne (bilateraalne), peab ta kuuldeabivahendit kasutama mõlemas kõrvas. Lasteaiaõpetaja peaks saama vanematelt põhjalikku informatsiooni kuuldeabivahendite kasutamise ja hooldamise kohta. Lapsevanem peaks tooma lasteaeda kuuldeabivahendi varupatareisid.

Õpetaja peab teadma kuuldeabivahendi kasutamisel, kuidas:

- panna lapsele kuuldeaparaate kõrva või implantaate pähe ja saada aru, kas kuuldeabivahend on töökorras;
- saada informatsiooni, kas toiteallikas on tühjenenud ja vahetada kuuldeabivahendi patareisid;
- lülitada kuuldeabivahendit sisse ja välja;
- tunda ära, mitmes programm sisekõrvaimplantaadil töötab ja mitmenda programmi kasutamine on lapsele antud perioodil vajalik.

Rühmaruumis tuleb vältida müra ja kaja. Ruum peaks olema:

- mitte liiga suur ja tühi, kuna kaja ja mürafoon takistavad kuulmist;
- müra- ja kaja summutavate materjalidega kaetud seinte ja laega (tekstiil, kork vm poorsed materjalid);
- mitte parkettpõrandaga, kuna see võimendab kaja ja peegeldab helisid;
- pehme mööbli ja toataimedega sisustatud, kuna need vähendavad kajaefekti;
- sisustatud mööbliga, mille jalgade alla on kleebitud vildist pehmendused, et vähendada liigutamisel tekkivat olmemüra;
- sisustatud naturaalsest materjalist mööbli ja mänguasjadega ning põrandavaibaga, kuna staatiline elekter võib kuuldeabivahendeid kahjustada.

Lasteaias on väga oluline olmemüra vältimine. Raadio, teler või muusikakeskus võiks mängida ainult siis, kui õpetaja tutvustab neilt vajalikku õppematerjali, helisid või muusikat, mitte terve päeva vältel. Pidev laste valjuhäälnä üksteisest ülerääkimine ja lärm takistab kuulmispuudega lapsel olulise informatsiooni tajumist, mõistmist, sellele vastamist ja õigesti käitumist ning võib põhjustada lapsel negatiivseid emotsioone enesese-tõmbumisest ootamatute frustratsioonipurseteni. Tundides peaksid lapsed kõnelema ükshaaval. Selle tingimuse järgmisel on võimalik ka kuulmispuudega lapsel saada informatsiooni teiste kõnest.

Heli- ja hääletugevust ei ole vaja võimendada. Kuuldeaparaadid on seadistatud normaalse valjusega selge kõlava kõnehääle tajumiseks. Kuulmispuudega lapsega kõneldes ei ole vaja häält tõsta. Lapsele piisab selgelt artikuleeritud eakohase lausungi esitamisest ja vajadusel kordamisest normaalse kõnetempo ja hääletugevusega. Rühmas muusikat kuulates, etendusi või filme vaadates ning muusikatunnis peab helitugevus olema tavapärane. Laps peaks istuma iga tegevuse läbiviimisel õpetaja suhtes nii, et lapse paremini kuulev või implanteeritud kõrv oleks täiskasvanu poole. Parim vahemaa lapse kõrva ja õpetaja vahel on 20–30 cm.

Ümbritseva maailma helid vajavad tutvustamist. Kui kostab mingi heli (näiteks keegi läheneb kotsaklõbinal, räägib kõrvalruumis, koristab tolmuimejaga, nihutab mööblit, tõmbab akna ette kardinaid, õues töötab tugeva müraga masin, linnud häälitsevad vms), on täiskasvanu ülesandeks lapse tähelepanu juhtimine kuuldavale helile. Täiskasvanu uurib lapselt, kas ta kuuleb heli, seejärel näitab ta heli tekitajat ja selgitab lihtsate lausetega, mida laps kuulis, mis ja millisel põhjusel tekitas heli. Näiteks õpetaja selgitab lihtlausetega: *Õpetaja abi tõmbas kardinaid ette. Õues läks pimedaks.*

Kuuldetaju aktiveerimine toetab auditiivselt tajutud helidele adekvaatset reageerimist, helide eristamist ja mõtestamist. Lisaks ümbritseva elu helide tutvustamisele on soovitatav rühmas läbi viia helide tajumise, eristamise ja mõtestamisega seotud tegevusi.

- Heli kestuse tajumise arendamine. Lapsed liiguvad (tantsivad, korjavad lehti, marju vm) helitaustal. Kui heli katkeb, katkestavad ka lapsed tegevuse ja laskuvad kükki.
- Heli suuna tajumise arendamine. Selleks võib peita rühmaruumi näiteks äratuskella või taimeri, mis hakkab mingil hetkel helisema, mispeale ärgitada lapsi helitekitajat otsima. Kuulmispuudega lapse aktiivsust ja huvi on vaja selle tegevuse ajal rohkem toetada. Kui heliallikas on leitud, tuleb anda lastele positiivne emotsionaalne tagasiside.
- Helide eristamine. Laual on ruudustik ja igal lapsel mänguloom. Õpetaja teeb mõne looma häält või mängib loomahääli CD-lt. See laps, kellel on vastav loom, liigutab oma looma edasi ühe ruudu võrra ja proovib ka ise loomahäält matkida. Võidab laps, kelle loom jõuab esimesena lõpp-punkti.
- Heli suuna ja heli tekitaja tajumine. Rühmas peaks olema muusikariistu: trumm, vile, tamburiin. Õpetaja tutvustab üht muusikariista, mängides ise ja lastes seda ka lastel teha. Seejärel võib lapsi üllatada, mängides muusikariistaga eri kohtadest: paremalt, vasakult, eest, tagant, seljatagant, tooli alt. Lastele võib teha heliüllatust ka siis, kui neil on mingi teine tegevus pooleli ja jälgida laste reaktsiooni. Kui lapsed reageerivad pilliheli poole suunatud pilguga, võib näidata pilli ja öelda selle nimetuse. Hiljem võib lastel lasta ära arvata, missuguse pilli heliga on tegemist.

Paralleelselt kuuldetaju arendamisega toimub kõigi teiste tajuliikide kasutamine.

Nägemistaju kasutamine

- Grupitunnis peaks kuulmispuudega laps alati istuma õpetaja läheduses, et ta näeks hästi õpetaja nägu ja suud.
- Õpetaja on näoga kas aknast langeva või valgusallikalt paistva valguse käes. Loomulikku päevavalgust kasutades peaks õpetaja planeerima tegevused alati nii, et

ta ei oleks seljaga akna poole. Tegevuste läbiviimisel ei tohiks õpetaja kõnelda kunagi, olles seljaga lapse poole (nt tahvlile kirjutades, pildile osutades vm), varjates oma nägu või suud paberi, käe või muuga.

- Õpetaja peaks rääkima nii, et tema suu liiguks aktiivselt ja oleks lapsele hästi jälgitav. Häälduse jälgimist toetab huulte värvuse kontrastsus.
- Õpetaja nägu peaks olema lapse näoga samal kõrgusel. Kõneldes seisva lapsega täiskasvanu kas istub toolil või kükitab. Kui õpetaja nägu jääb kõrgele või kaugele, on informatsiooni kättesaamine lapse jaoks raskendatud.
- On lapsi, kellele ei meeldi jälgida täiskasvanu nägu, tema miimikat ega reaktsioone. Kui kuulmis-erivajaduseta lapse arengut ei pruugi see mõjutada, siis kuulmispuudega lapse verbaalse kõne tajumine ja kõneloome ei arene ilma pilkkontaktita. Õpetaja peab leidma võtteid, mis tõmbaksid lapse pilgu tema näole. Näiteks paneb õpetaja iga tutvustatava eseme kõigepealt oma suu juurde (mitte suu ette) ning ütleb selge kõlava häälega, mis see on, missugune välja näeb või mida sellega saab teha.

Taktilise taju kasutamine

Soovitavalt annab õpetaja lapsele võimaluse tunnetada oma hääldust ka taktiliselt, juhtides lapse käe oma hääldusorganitele, mis tekitavad vibratsiooni või kust väljub õhuvoog. Näiteks hääliku M vibratsiooni tunnetatakse kõige paremini põskedelt; hääliku N puhul tekib vibratsioon ninal; vokaalide hääldamisel kõril ja rinnal; hääliku S ja F hääldamisel väljub suust külm õhuvoog, hääliku H ja V puhul aga soe.

Oraalmotoorika aktiveerimine toetab häälikuseadet ja kõnepuhtust. Kuulmispuudega lapse suu ja keel on üldjuhul esimese eluaasta koogamise ja lalina perioodil passiivsed. Huuled ja keel on lasteaeda jõudnud lapsel väheliikuvad ja lõdvdad või ülemäära pinges. Häälikuseade ja kõneliigutuste koordineerimine on tema jaoks raske. Hääldusaparaati saab treenida rühmas, mängida hommikuringis artikulatsioonimänge ja teha miimikaharjutusi. Selliseid mänge on soovitatav planeerida koostöös logopeediga, need meeldivad väikelastele ja toetavad laste kõnekvaliteedi parenemist.

Kõnehingamist toetab pikk sujuv puhumisoskus. Kõnelemise aluseks on sügav sissehingamine, pikaajaline rahulik väljahingamine ja teadlik hääle tekitamine. Kuulmispuudega lapsele on vaja õpetada kõnehingamiseks vajalikke algoskusi. Õpetaja saab igapäevaste lihtsate mängude abil lapsi puhuma õpetada, kasutades sulgi, vatipallikesi, esemeid veevannis, seebimulle, paberist võidusõiduautosid jms. Võib korraldada lõbusaid mänge ja võistlusi, mis motiveeriksid lapsi oma kõnehingamist treenima. Puhuda võib ka muusikariistu (vilet, flööti jm pille).

Selge, lihtne ja situatsiooniga seotud kõnekasutus toetab kuulmis-erivajadustega lapse kõnemõistmise ja aktiivse kõne arengut. Algetapil tuleks lapsega kõnelda igapäevaste korduvate üksiksõnade või 2-3- sõnaliste lihtsate fraaside abil, kuid mitte lastekeeles. Lapse ebaõige kõne matkimine ei toeta lapse kõne arengut. Soovitatav kõnekasutus:

- algetapil igapäevategevustega seotud lihtne sõnavara: *anna, söö, joo, kuula, vaata, pese, istu, maga, tule siia* jne;
- järgneval etapil lihtsad 2 – 3-sõnalised fraasid: *anna pall, joo piima, söö putru, pese käsi, pane raamat lauale; võta riiulilt auto* jne;
- edaspidi lihtlauseid, mis on hästi näitlikustatud, miimika, intonatsiooni ja žestidega rikastatud ja milles kordub vajalik õpetatav sõnavara. Näiteks: *See on karu. Karu on suur. Karu on karvane. Karu elab metsas. Karu sööb mett. Vaata, siin on mesi. Proovi! Kas sulle maitseb mesi? Mesi meeldib ka karule.;*
- seejärel koos lapse kõne arenguga laieneb ka lapsega kasutatav sõnavara ning lausemallide hulk.

Emotsioonid toetavad mõistmist, tekitavad põnevust ja kutsuvad kaasa elama. Lastega suheldes peaks õpetaja olema üliemotsionaalne. Miimika ja kehakeel rõõmu, heameele, üllatuse, aga ka mure, väsimuse või pahanduse korral toetavad juhtunust arusaamist. Kui lisada kergestimõistetav emotsionaalne häälightsus, õpib laps paremini juhtunut mõistma. Näiteks, algetapil: *ai-ai-ai, oi-oi-oi, oh-hoo, eh-hee, ih-hii, ooohh, ei-ei, jaa*; järgneval perioodil: *Oi-oi, mis juhtus! Auto sõitis vastu seinu. Auto läks katki!* jne. Laps hakkab emotsioonide toel põhjus-tagajärgsuhetest aru saama, teiste inimeste emotsioone ja tundeid mõistma ning seejärel neid ka ise adekvaatselt väljendama.

Kordamine on meeldejätmise võti. Õpetaja peaks õpetatavaid sõnu kasutama järjest palju kordi, soovitatavalt eri käänetes, pööretes, sõnaühendites ja lausetes. Soovitav on igas lausekonstruktsioonis õpetatavat sõna rõhutada, et laps olulist informatsiooni paremini tähele paneks. Nii on lapsel kergem matkimisega uusi sõnu kasutama hakata, see kinnistub paremini ning laps õpib kiiremini selgeks ka selle erinevad kasutamisevõimalused ja muutevormid.

Materialiseerimine lihtsustab arusaamist.

- Näitvahendid peaksid olema lastele eakohased: nooremate jaoks päris- või mänguasjad, vanemate jaoks eseme-, seeria- või süžeebildid. Näitlikustamist peaks kasutama igal pool: nii kõne ja keele, vaatlemise ja uurimise kui ka liikumistunnis. Näiteks kui õpetaja palub liikumistunnis lastel mängida tuulest lookavajunud puid, peab õpetajal olema kindlasti pilt sirgest puust ja lookas puust. Siis võib koos lastega puhuda ja kujutada puu lookavajumist.
- Aja-, põhjus-tagajärg jt mõistete näitlikustamine on keeruline. Siin on abiks tegevuste näitlik planeerimine hommikuringis ja kokkuvõtete tegemine. Ajamõiste tajumine on kuulmispuudega väikelapsele keeruline, kuna aega ei saa näha ega katsuda. Plaani abil kujuneb lapse arusaam ajast ja selle kulust, päevategevustest, päevade järjestusest, nädalast, kuudest ja aastaegade vaheldumisest. Oluline on, et õpetaja suudaks plaani piisavalt näitlikustada ja eluga siduda. Hea oleks iga päevategevust tähistada kas pildi või sobiva esemega. 6 – 7-aastaselt, kui laps juba loeb, võib lisada ka sõna- või lausesildi. Nii hakkab kuulmis-erivajadusega laps päevategemistes ja ajamõistetes kiiremini orienteeruma.

Iga tegevuse lõpetamisel tuleb teha kokkuvõte, analüüsisides, mis oli plaanis, mida tehti, kuidas tegevus toimus ja missugune oli tulemus. Õhtul on vaja teha üldkokkuvõte kõigest, mis päeva jooksul toimus, tuues sisse ajamõisted *hommikul, lõuna ajal ja õhtul*. Planeerimine ja kokkuvõtete tegemine avab ajamõisted *eile, täna ja homme* ning mõiste *nädal ja nädalapäevad*. Igapäevane ilmavaatlus avab aastaegade mõiste. Pikaajalise järjepideva planeerimise ja kokkuvõtete tegemise tulemusel on laps ise suuteline plaane ja kokkuvõtteid koostama, meelde jätma ning erinevaid kogemusi ja tundmusi verbaalselt väljendama. Planeerimine ja kokkuvõtete tegemine toetab ka põhjus-tagajärg-suhete mõistmist. Kui lapsel areneb arusaam sündmuse põhjusest ja tegevuse tagajärgedest, vähenevad ka jonnihood, mis on üldjuhul tingitud lapse vähesest verbaalse kõne mõistmisoskusest.

- Kultuurielamustega seotud selgitused. Planeerides telerist või arvutist filmi vaatamist, CD plaadilt jutu kuulamist, teatrietendusele minemist, on vaja eelnevalt selgitada, mida laps sealt näha või kuulda saab. Arvestama peaks vajadusega film katkestada ja anda vahepeal lisaselgitusi, et näidatav materjal oleks lapsele mõistetav. Pärast vaatamist-kuulamist teha kokkuvõte. Vaja on arutleda, mida laps nägi või kuulis, mis toimus, mis oli tegevuse või juhtumi põhjus, missuguseks kujunes tagajärg ja mis oli nähtu või kuuldu põhiline mõte.

Jutuke, etendus või film oleks hea siduda reaalse eluga, tuues näiteid lapse enda või kaaslaste juhtumistest, et laps hakkaks paremini mõistma põhjus-tagajärg seost. Soovitav on ka nähtu-kuuldu koos lapsega läbi mängida, kasutades kas näpunukke või dramatiseeringut, et etenduse või filmi sisu paremini lapseni jõuaks.

Kuulmis-erivajadustega laps vajab igapäevaselt individuaalset tegelemist. Hea on, kui individuaaltunde saaks igal tööpäeval läbi viia nii õpetaja kui ka logopeed. 3 – 5-aastane kuulmis-erivajadustega laps ei ole üldjuhul valmis rühmategevustes teistega võrdväärselt osalema kuuldetaju ja kõnearengu eripära tõttu. Sellegipoolest on vaja last kaasata terve rühma tegevustesse, teda peaks seejuures toetama õpetaja abi. **Eel- ja järelõpe** toetab lapse hakkamasaamist. Individuaalselt või väikeses grupis, samuti kodus tuleks last rühmas käsitletava mõistmiseks ette valmistada, õpetades talle vastavat sõnavara ja andes eelteadmisi. Väga vajalikud on ka teema läbimise järgsed kinnistavad või kordavad järeltegevused.

Parimad tulemused saavutatakse, kui lapsevanemad, rühmaõpetajad, õpetaja abi, logopeed, muusikaõpetaja jt lapsega kokku puutuvad täiskasvanud teevad pidevat koostööd. Kõik muutused lapse käitumises ja arengus oleks vaja fikseerida ja osapooltega läbi arutada, et leida muutuste põhjused ning töötada välja ühine plaan lapse arengu parimaks toetamiseks.

Kuulmis-erivajadustega lapse üld- või sobitusrühma tingimustes arendamisel on eesmärgiks teda üldhariduskooliks ette valmistada. Kui ilmneb, et selle eesmärgi saavutamine on liiga keeruline, tuleks pöörduda kuulmispuuetega laste eksperdi e surdopedagoogi poole Tallinna või Tartu Õppenõustamiskeskuses.

Juhtumikirjeldus

Mari on 3,5-aastane raskeastmelise kahepoolse kuulmislangusega tüdruk, kes sündis enneaegsena Kesk-Eesti väikeasulas. Kuulmislangus avastati Maril sünnitusmajas ja see sai esimestel elukuudel audioloogilise kinnituse. 6-kuusele tüdrukule seadistati individuaalsed kuuldeaparaadid. Lapsevanemad käisid kord kuus Tallinnas surdopedagoogi-logopeedi juures, et saada nõuandeid lapse kuuldetaju ja kõne arendamiseks. Laps võttis arendustegevustest suure rõõmuga osa, kuid sügava kuulmislanguse tõttu ei jõudnud kuuldeaparaatide vahendusel enamik kõnehelidest lapseni.

Marile siirdati kahepoolsed sisekõrvaimplantaadid, mille protsessorid 1a 3k vanuses sisse lülitati. Sellest ajast hakati arvestama ka tema kuulmisvanust, mis algab lapsele sobiva kuuldeabivahendi paigaldamisest. Surdopedagoogilise nõustamise ja lapsevanemate igapäevaste sihipärase tegevuse tulemusena algas lapsel kiire kuuldetaju areng. Laps õppis auditiivselt helidele reageerima, eristama kõnehäälikuid, silpe, ühe- ja kahesilbilisi lihtsa struktuuriga sõnu ning muusikariistade helisid. Lapse suhtlusse ilmusid esimesed sõnad.

2 a 2k vanusena (kuulmisvanus 11 k) läks laps lasteaeda. Tema kuuldetaju ja kõnemõistmise arengus toimus tugev tagasilöökk. Lasteaiaruumid olid suured, lagedad ja suurte aknapindadega. Palju oli teravakõlalisi helisid, puidust toolide ja laudade jalad kolksusid teravalt parkettpõrandal. Lapsed rääkisid üksteisest üle, vahel jäi rühmas pikemalt mängima televiisor või CD-plaat.

Lapsevanem kutsus lasteaia töötajaid nõustama surdopedagoogi, kes viibis lasteaias pool päeva. Ta vestles õpetajate, õpetaja abi, direktori, õppealajuhataja, majandusjuhataja ning lasteaia logopeediga ja jälgis last rühmategevustes.

Kaja ja müra vähendamaks soovitas ta ruumidesse paigutada vaipu, kardinaid, pehmet mööblit, laste joonistustöid ja taimi. Samuti soovitas ta staatilise elektrit vältimiseks asendada plastmassist liumägi ja suured plastmass-autod puidust vahenditega. Surdopedagoog soovitas, kes ja kuidas võiks tegevusi läbi viia ja kuidas abistada last rühmategevustes. Ta jagas soovitusi näitvahendite, miimika, kehakeele, aga ka taktilise tunnetuse kasutamiseks. Lasteaia pedagoogidega toimus arutelu, millist sõnavara lapsega suhtlemisel kasutada. Lapsele koostati IAK.

Lasteaiast saadetakse lapsevanemale rühma nädalaplaanid poolaastate kaupa, kus on kirjas üldteemad, õpetatav sõnavara ja soovituslikud tegevused. Lapsevanem teeb enne tema õppimist rühmas lapsele kodust eelõpet – tutvustab uut materjali ja seob seda varemomandatu ning igapäevaste praktiliste tegevustega. Õpetajad viivad Mariga läbi individuaal- või väikegrupi tegevusi, kordavad ja kinnistavad materjali teemade kaupa. Lasteaia logopeed tegeleb lapsega 3 – 4 korda nädalas. Lapsevanemad ja pedagoogid vahetavad informatsiooni lapse edusammudest ja probleemidest. 2 – 3 kuu jooksul pärast nõustamist hakkas Mari järkjärgult korraldustest ja lihtsast igapäevasest kõnest tasapisi aru saama.

3a 5k vanusena (kuulmisvanus 2a ja 2k), kui laps on käinud lasteaias 1 aasta ja 3 kuud, saab ta aru igapäevastest, kuni 5-sõnalistest eakohast sõnavara sisaldavatest fraasidest. Ise suhtleb laps üksiksõnade või 2 – 3-sõnaliste fraasidega. Kui samasugune sihipärane koostöö arendustegevuses jätkub, võib loota, et 5 – 6 eluaastaks saavutab Mari eakaaslastega võrdse kõne arengu taseme.

Kasutatud ja soovitatav kirjandus:

- Aasmäe, A. (2008, detsember, 3) Esimesed sammud helide maailmas, *Maaleht*
- *Appi - mu klassis on kuulmislangusega õpilane!* (2010), Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus. <http://www.hev.edu.ee/?id=160>
- Bollag, F. (2007) *Tüdruk, kes väljus vaikusest*. Tallinn: Tammeraamat
- Helme, K. (2009, juuni, 5) Kuulmispuudega laps vajab õigel ajal abi. *Õpetajate Leht*
- *Kuulmisabi teatmik* (2006) Tallinn, Eesti Vaegkuuljate Liit
<http://www.vaegkuuljad.ee/lehed/yhing/valjaanded/kuulmisabiteadmik2006.pdf>
- *Kuulmislanguse voldik*. Eesti Logopeedide Ühing
<http://www.elu.ee/index.php?go=CPLOLvoldik>
- Maripuu, K. (2009, juuni, 5) Soovitusi õpetajale. *Õpetajate Leht*
- *Meie kurdid lapsed*. Käsiraamat ja film DVD-1 (2009). Eesti Implantaadilaste Selts
- Reilson, M., Paabo, R. (2007) *Kuulmislangusega laps tavakoolis*. Tartu: Studium